

MATERIAŁY

JERZY LIBERA

NOWE ŹRÓDŁA DO PRAHISTORII DORZECZA WOJSŁAWKI

Niezależnie od rangi i zakresu prowadzonych prac archeologicznych nadal istotnych różnorodnych i różnowiekowych zabytków godnych odnotowania dostarczają przypadkowi odkrywcy. Niejednokrotnie są one jedynymi nośnikami informacji o osadnictwie minionych czasów, których nie ujawniły wcześniej prowadzone prace terenowe. W istotny sposób wypełniają one „białe plamy” na mapach osadnictwa mikroregionów. Mimo że ich sposób pozyskania oraz kontekst osadniczy nie zawsze są znane, bowiem często, trafiają one w ręce archeologów dopiero po upływie znacznego czasu od ich odkrycia, wielokroć pochodzą z „drugiej ręki” jako trofea z wycieczek, dary od znajomych, czy wręcz „pamiątki rodzinne”, to ze wszelkich miar są godne gromadzenia i rejestracji. Jako źródła pełnowartościowe, poza ich archiwizowaniem, powinny być systematycznie wprowadzane do obiegu naukowego. Tego typu artefakty były podstawą wielu kolekcji zarówno dawnych miłośników starożytności, np. księżnej Izabeli Czartoryskiej w Puławach¹, jak i późniejszych, powstałych w wyniku amatorskich poszukiwań. Te ostatnie, jako darowizny, stanowiły trzon zbiorów przyszłych placówek muzealnych, np. zebrane przez profesora gimnazjalnego Kazimierz Janczykowskiego, także archiwisty Stanisława Skibińskiego dla Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie, farmaceuty Feliksa Grodzkiego – Muzeum Regionalnego w Krasnymstawie, leśnika Zbigniewa Giemzy – Ośrodka Dydaktyczno-Muzealnego Poleskiego Parku Narodowego w Starym Załuczu, księdza Antoniego Chotyńskiego – obecnego Muzeum Narodowego w Lublinie, doktora nauk

¹ M.in. B. Bargieł, J. Libera, *Miłośnicy starożytności*, „Sztandar Ludu. Magazyn Tygodniowy” 1988, R. 44, nr 30, z dn. 6–7 luty, s. 8.

lekarskich Janusza Petera – Muzeum Regionalnego im. dr. Janusza Petera w Tomaszowie Lubelskim, dyrektora Jana Sitka – Muzeum Historycznego Inspektoratu Zamojskiego AK im. Stanisława Prusa „Adama” w Bondyrzu. Nadal sukcesywnie pozyskiwane stanowią pokaźną liczbę zasobów przede wszystkim placówek muzealnych, ale i ośrodków uniwersyteckich (por. *Katalog Archeologicznych Zbiorów Pozamuzealnych*. Zeszyt nr 3. Kolekcja Katedry Archeologii Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie [powinno być: Curie-Skłodowskiej] w Lublinie. Część 1–3. Warszawa 1995, opracowanie Barbara Bargieł i Anna Zakościelna). W drugiej połowie ubiegłego stulecia wielokrotnie przypadkowo odkryte narzędzia kamienne (głównie topory i siekiery), rzadziej naczynia czy przedmioty z innych surowców, obok zabytków etnograficznych, były (a niekiedy nadal są) podstawą zasobów szkolnych „gabinetów historycznych” (np. w Janowie Lubelskim, Sobieszynie, Drzewcach, Michowie) oraz „izb pamięci” (m.in. w Józefowie nad Wisłą, Szczepieszynie, Grabowcu, Urszulinie, Siedliszczu) – w miejscowościach pozbawionych placówek muzealnych. Spora część tak zgromadzonych zabytków z czasem znalazła się w rękach prywatnych dawnych ich „opiekunów” (np. kolekcja ze szkoły w Piotrowicach Wielkich, Izby Pamięci Narodowej w Miłkowie), bądź uległa bezpowrotnemu rozproszeniu (m.in. zbiory liceów ogólnokształcących – w Rejowcu, Siedliszczu, Tyszowcach, Hrubieszowie, czy też niezinventaryzowane zbiory w Józefowie nad Wisłą). Bliżej nieznaną część znalazła się w obiegu współczesnych „kolekcjonerów”. Niektóre zbiory „pamiątek przeszłości” zostały zinwentaryzowane, np. z Urszulina, Siedliszcza, Janowa Lubelskiego, Sobieszyna, Krzemienia, Piotrowic Wielkich, Horyszowa Ruskiego, Borowicy². Znaleźiska tworzące kolekcje m.in. Daniela Rudnika, Ryszarda Wojtiuka, Mariusza Kopniaka, Józefa Kędzierawskiego, Henryka Dziewulskiego, Stanisława i Leszka Chołastów, Wiesława Przybysza, szkoły podstawowej w Dorohusku i Urszulinie – otrzymały karty katalogowe zbiorów pozamuzealnych. Są one

² Np. z regionu chełmskiego – W. Mazurek, *Materiały do badań schyłku neolitu i wczesnej epoki brązu na terenie Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego*, [w:] *Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej (materiały z konferencji)*, red. J. Gurba, Lublin 1991, [„Lubelskie Materiały Archeologiczne”, t. VI], s. 281–295; A. Bronicki, *Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne okolic Siedliszcza i Pawłowa w woj. chełmskim*, „Wiadomości Archeologiczne” 1993 (1991–1992), t. 52, z. 2, s. 157–207; idem, *Kolekcje prywatne w opracowaniu Muzeum Okręgowego w Chełmie. Zbiory Daniela Rudnika z Borowicy, Zbigniewa Gwardia z Rybiego oraz Ryszarda Wojtiuka z Zagrody*, „Lubelskie Materiały Archeologiczne” 1990, t. 3, s. 169–181; S. Gołub, *Kolekcje prywatne w opracowaniu Muzeum Okręgowego w Chełmie. Zbiór Stanisława i Leszka Chołastów*, „Lubelskie Materiały Archeologiczne” 1990, t. 3, s. 151–167; szerzej z województwa lubelskiego – B. Bargieł, J. Libera, *Kolekcja zabytków archeologicznych z Janowa Lubelskiego*, [w:] *Lubelskie materiały archeologiczne*, red. J. Gurba. [=...Lubelskie Materiały Archeologiczne”, t. 2], Lublin 1989, s. 21–32; B. Bargieł, A. Kokowski, J. Libera, *Kolekcja zabytków kamiennych z Sobieszyna, woj. lubelskie*, [w:] *Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1989 roku*, red. J. Gurba, Lublin 1989, s. 48–51; B. Bargieł, J. Libera, *Zabytki archeologiczne z Piotrowic Wielkich*, [w:] *Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1994 roku*, red. J. Gurba, Lublin 1995, s. 32–35; B. Bargieł, J. Libera, *Materiały pradziejowe z okolic Horyszowa Ruskiego, gm. Miączyn, pow. Zamość*, „Archeologia Polski Środkowowschodniej” 2003 (2001), t. 6, s. 169–183.

przechowywane w archiwum Działu Archeologii Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie. Niewątpliwie cennym opracowaniem źródłowym jest publikacja największej dotychczas kolekcji „lubelskiej” zgromadzonej na przestrzeni kilkudziesięciu lat dla mikroregionu Bondyrza³.

Przedmiotem opracowania są nieznane źródła archeologiczne zgromadzone w trakcie różnorodnych prac rolnych na przestrzeni ostatnich 20 lat przez Józefa Adamczuka, mieszkańca Surhowa. Są to głównie zabytki wykonane ze skał krzemiennych oraz nieliczne przedmioty pozakrzemienne i pokawałkowane naczynia gliniane. Zebrano je z różnych miejsc, z bliżej nieokreślonych powierzchni. Jedynie w kilku przypadkach ustalono rejony ich pozyskania. Większość znalezisk pochodzi z terenu gminy Kraśniczyn (Bończa, Brzeziny, Kraśniczyn, Surhów, Surhów lub Kraśniczyn), natomiast pojedyncze – z gminy Krasnystaw (Małochwiej Duży). Wszystkie te miejscowości leżą na terenie powiatu krasnostawskiego, w obrębie zachodniej części dorzecza Wojsławki (fot. 1)⁴.

ŚRODOWISKO

Wojsławka płynie równoleżnikowo przez północną część Działów Grabowieckich – mezoregion stanowiący najwyższą część Wyżyny Lubelskiej (o wysokości od 190 do 312 m n.p.m.). Jest to obszar o zróżnicowanej rzeźbie terenu, stanowiący garb kredowy z nadkładem lessu, rozcięty dwiema równoległymi, podmokłymi dolinami rzeczny: Wojsławki i Wolicy, zasilającymi wody Wieprza, z bocznymi dolinkami oraz wąwozami (tzw. derbami). Wojsławka ma blisko 32 km długości, zaś jej zlewnia – ponad 280 km². Wypływa ze wsi Partyzancka Kolonia, zaś do Wieprza wpada w Tuligłowach.

Dorzecze Wojsławki obejmuje głównie północną część Działów Grabowieckich oraz niewielki skraj południowej części Pagórów Chełmskich – łącznie stanowiących wschodni fragment pasa wysoczyznowego Wyżyny Lubelskiej o równoległym układzie garbów rozdzielonych dolinami. W podłożu dominują skały górnokredowe, obok nadkładów czwartorzędowych. Większość osadów pokrywowych występujących na obszarze dorzecza Wojsławki stanowią utwory plejstocenske, których

³ J. Machnik, *O Janie Sitku z Bondyrza i jego kolekcji archeologicznej*, „Region Lubelski” 1996 (1991–1993), t. 5 (7), s. 149–153; B. Balcer, J. Machnik, J. Sitek, *Z pradziejów Rostocza na ziemi zamojskiej* (z aneksami Wiesława Komana, Henryka Maruszczaka i Krystyny Bałagi), Kraków 2002.

⁴ Wyrazy podziękowania należą się przede wszystkim znalazcy Józefowi Adamczukowi za udostępnienie ich opracowania, także Annie Bronickiej, która wykonała rysunki znalezisk, Grzegorzowi Zabłockiemu za fotografie zabytków kamiennych i komputerowy montaż tablic rysunkowych oraz dr. Piotrowi Demczukowi za udostępnienie barwnej mapy dorzecza Wojsławki. Bez pracy i pomocy wymienionych osób niniejsze opracowanie nigdy by nie powstało. Materiały po opracowaniu przekazane zostały do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie.

akumulacja była związana głównie z działalnością wody płynącej oraz z procesami eolicznymi. Dotyczy to przede wszystkim osadów rzeczno-lodowcowych, rzecznych, stokowych i lessów – związanych ze zlodowaceniem Odry. W wyniku erozji i akumulacji rzecznej w okresie zlodowacenia Wisły w dorzeczu Wojsławki powstała terasa nadzalewowa. Jest ona zbudowana przede wszystkim z utworów piaszczystych i piaszczysto-pylastych, niejednokrotnie nadbudowana lessami i deluwiami, szerokości kilkuset metrów, zwłaszcza w odcinku dolnym, wyniesiona około 10–20 m nad współczesnym dnem doliny, w obrębie którego zachowały się starorzecza (częściowo przystosowane na stawy rybne). Granica pomiędzy dnem doliny a terasą nadzalewową często ma postać krawędzi o wysokości dochodzącej do kilku metrów. Wielkość wcięcia rośnie w kierunku ujścia Wojsławki. Poza jej korytem na całym obszarze dorzecza występują suche doliny o dnach akumulacyjnych płaskich w odcinkach dolnych, natomiast nieckowatych w górnych⁵.

HISTORIA BADAŃ

Historia odkryć dotyczących osadnictwa przedhistorycznego dorzecza Wojsławki sięga okresu międzywojennego. Na terenie Majdanu Nowego (obecnie Nowy Majdan) odkryto bliżej nieokreślone „narzędzia krzemienne, m.in. siekierkę”⁶. Kolejne doniesienia dotyczące zabytków z gminy Wojsławice zawarto w drukowanym na powielaczach rejestrze stanowisk archeologicznych powiatu chełmskiego⁷. Większość z nich to znaleziska przypadkowe – o nieznanym kontekście osadniczym, zebrane w bliżej nieokreślonych okolicznościach, w trakcie doraźnych prospekcji. Systematycznie publikowano kolejne znaleziska „luźne”⁸. Nieliczne prace wykopaliskowe między Partyzanką Kolonią a Tuligłowami prowadzone były na niewielu stanowiskach (Majdan Nowy, Horodysko, Kukawka)⁹. Badania powierzchniowe prowadzone od początku lat

⁵ L. Gawrysiak, J. Reder, P. Zagórski, *Rzeźba i osady czwartorzędowe dorzecza Wojsławki (Działy Grabowieckie)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1998, sec. B, vol. 53, s. 89–108.

⁶ S. Nosek, *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*, (= „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sec. F, vol. 6 (1951)), Lublin–Kraków 1957, s. 186.

⁷ S. Skibiński, *Zabytki powiatu chełmskiego, Katalog – inwentarz, cz. 1 – Archeologia*, Chełm 1964 (maszynopis w archiwum Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie).

⁸ J. Libera, *Zabytki archeologiczne znad środkowej Wojsławki*, [w:] *Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1994 roku*, nr 8, red. A. Bronicki, T. Mazurek, W. Mazurek, Chełm 1997, s. 115–119; J. Libera, *Nowe materiały krzemienne do badań neolitu i epoki brązu z obszaru województwa chełmskiego*, [w:] *Informator o badaniach archeologicznych w województwie chełmskim w 1992–1993 roku*, nr 7, red. A. Bronicki, T. Mazurek, W. Mazurek, Chełm 1996, s. 139–144; B. Bargieł, *Materiały z wielokulturowych stanowisk w Horodysku, pow. chełmski*, „Archeologia Polski Środkowowschodniej” 2006, t. 8, s. 351–362.

⁹ A. Bronicki, *Historia, stan badań, charakterystyka zbiorów archeologicznych Muzeum Chełmskiego (od schyłku XIX do końca XX wieku)*, „Rocznik Chełmski” 2006, t. 10, s. 280, 284–285; A. Bronicki, S. Kadrow, *Osada neolityczna w Majdanie Nowym, woj. Chełm*, „Sprawozdania Archeologiczne” 1988, t. 39, s. 89–129;

80. XX wieku w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (dalej: AZP) przyniosły obfity plon, w znacznym stopniu powiększając bazę źródłową. Ogromna większość znalezisk archeologicznych z dorzecza Wojsławki ma właśnie taką proveniencję.

Zakres chronologiczny znalezisk pozyskanych w różny sposób, poza odosobnionymi zabytkami paleolitycznymi, dotyczy głównie neolitu, epoki brązu i wczesnej epoki żelaza¹⁰. Dotychczas za najstarszy okaz należy uznać znaleziony w okolicach Horodyska intensywnie zeolizowany odłupek retuszowany z bliżej nieokreślonego krzemienia kredowego (narzutowego?) odbity techniką lewaluaską¹¹. Być może należy go łączyć z obecnością neandertalczyka w bliżej nieokreślonym okresie paleolitu starszego (środkowego?)¹². Znacznie młodszy egzemplarz, pochodzący z paleolitu górnego lub schyłkowego, odkryto w trakcie prospekcji AZP także na terenie Horodyska. Jest to częściowo zachowany tyłczak prosty uformowany na masywnym regularnym wiórze¹³. Podobnie należy datować wiór odbity z rdzenia dwupiętowego z krzemienia kredowego (narzutowego?), uzyskany techniką powszechnie stosowaną przez społeczności *Homo sapiens sapiens* pod koniec plejstocenu, znaleziony na terenie Ostrowa-Kolonii¹⁴.

Znaleziska archeologiczne z dorzecza Wojsławki wielokrotnie brano pod uwagę podczas tworzenia regionalnych monografii niektórych jednostek taksonomicznych: kultury trzcinieckiej¹⁵, pomorskiej¹⁶, wielbarskiej¹⁷, wczesnego średniowiecza¹⁸. Ponadto były wykorzystywane w opracowaniach dotyczących niektórych kategorii

U. Ruszkowska, *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Majdanie Nowym, pow. Chełm*, „Rocznik Chełmski” 2011, t. 15, s. 7–68; Horodysko. *Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Badania 2004–2205*, red. T. Dzieńkowski, Lublin 2016; G. Bownik, *Kukawka, pow. Krasnystaw*, [w:] *Informator Archeologiczny. Badania 1970 r.*, red. M. Konopka, Warszawa 1971, s. 179; J. Cichomski, *Wczesnośredniowieczne osadnictwo obronne na terenie województwa chełmskiego*, t. 1–2, Lublin 1980 (maszynopis w archiwum Muzeum Ziemi Chełmskiej im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie).

¹⁰ B. Bargieł, *Materiały z wielokulturowych stanowisk w Horodysku, pow. chełmski*, „Archeologia Polski Środkowowschodniej” 2006, t. 8, s. 351–362; Horodysko..., *op. cit.*

¹¹ Pochodzący z amatorskich zbiorów Krzysztofa Terajki – kolekcja w opracowywaniu autora.

¹² Mając na uwadze znaleziska zbliżone pod względem użytej techniki uzyskania półsurowca zarejestrowane na Wyżynie Lubelskiej i w Kotlinie Sandomierskiej, ich wiek być może należy synchronizować z wczesną fazą ostatniego glacjału, tj. vistulianu (J. Libera, *Nóz bifacjalny z rejonu Lubaczowa (Kotlina Sandomierska) na tle prawdopodobnych znalezisk staropaleolitycznych międzyrzecza Wisły i Bugu oraz dorzecza Sanu* [w druku]).

¹³ S. Gołub, *Badania powierzchniowe w dolinie rzeki Horodyski*, [w:] Horodysko..., *op. cit.*, s. 285–300.

¹⁴ *Ibidem*, ryc. 5: 2, s. 291 (w publikacji – błąd w podpisie pod ryciną: zamieniono nr 1 na nr 2 i odwrotnie).

¹⁵ H. Taras, *Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu*, Lublin 1995.

¹⁶ W. Mazurek, *Niepublikowane materiały związane z kulturą pomorską z województwa chełmskiego*, [w:] *Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, red. S. Czopek, Rzeszów 1992, s. 241–263.

¹⁷ A. Bronicki, S. Gołub, *Kultura wielbarska na terenie województwa chełmskiego w świetle badań powierzchniowych metodą AZP*, [w:] *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*, t. 1, red. J. Gurba, A. Kokowski, Lublin 1988, s. 259–272.

¹⁸ T. Dzieńkowski, *Early Medieval Settlement in the Chełm Land / Wczesnośredniowieczne osadnictwo ziem chełmskiej*, „U Źródła Europy Środkowo-Wschodniej / Frühzeit Ostmitteleuropas”, t. 7, red. serii M. Hard, M. Wołoszyn, Kraków–Leipzig–Lublin–Rzeszów–Warszawa 2021.

zabytków ruchomych: kamiennych toporów¹⁹, narzędzi bifacjalnych (płoszczy, grocików, noży sierpowych i wkładek do narzędzi żniwnych)²⁰, jak i nieruchomych – kurhanów²¹, grodzisk²². W oparciu o dane archeologiczne, powstały także lokalne syntezы pradziejów i średniowiecza odnoszące się do południowej części powiatu chełmskiego²³, gmin: Kraśniczyn²⁴ i Wojsławice²⁵, a także epoki brązu na jednym z obszarów AZP²⁶.

PREZENTACJA ŹRÓDEŁ

Dominującymi zabytkami są wytwory wykonane ze skał osadowych, jedynie w pojedynczych przypadkach dotyczą skał magmowych, także ułamków naczyń glinianych. Stan zachowania materiałów kamiennych jest różny, znaczny procent ogółu zbioru to okazy niekompletne, o trudnej do określenia genezie ich fragmentaryzacji. Dotyczy to zarówno różnego rodzaju narzędzi, jak i debitażu. Tylko w nielicznych przypadkach czytelne są współczesne zniszczenia w postaci przetrąceń, wybić, pseudoretuszy czy otarć – powstałe zarówno w trakcie prac rolnych, jak i przechowywania zbiorów. Stan zachowania niektórych zabytków wskazuje na częściowy kontakt z wysoką temperaturą (o nieznanej genezie). Prezentowane inwentarze krzemienne wykazują znaczną rozpiętość chronologiczną. Bowiem najstarsze zabytki należy odnieść do paleolitu górnego lub schyłkowego, zaś najmłodsze wydają się pochodzić z wczesnego okresu epoki żelaza. Także nieliczna ceramika jest zróżnicowana – od wczesnej epoki brązu do okresu nowożytnego. Poza bliższym datowaniem pozostają wytwory wykonane ze skał niekrzemianowych. Identyfikację chronologiczno-kulturową przeprowadzono na podstawie analizy typologiczno-porównawczej. Systematyka i opis inwentarzy krzemianowych nawiązuje do dynamicznej klasyfika-

¹⁹ A. Bronicki, *Późnoneolityczne i wczesnobrązowe toporki kamienne z obszaru województwa chełmskiego*, [w:] *Schyłek neolitu...*, op. cit., ryc. 37, 60, s. 315, 322.

²⁰ J. Libera, *Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*, Lublin 2001, s. 153, tabl. XVII: c.

²¹ K. Grochecki, G. Mączka, Ł. Miechowicz, *Katalog zabytków*, [w:] *Kurhany na Wyżynie Lubelskiej*, t. 21, red. G. Mączka, Lublin 2020, („Skarby z Przeszłości”), s. 59–241.

²² J. Cichomski, *Wczesnośredniowieczne osadnictwo...*, op. cit.; T. Dzieńkowski, *Early...*, s. 358, 361–362, 365.

²³ A. Bronicki, *Archeologia o pradziejach i historii południowej części powiatu chełmskiego*, „Rocznik Chełmski” 2012, t. 16, s. 7–57.

²⁴ W. Tarnas, *Kraśniczyn. Dzieje gminy i okolic*, Lublin 2006.

²⁵ A. Bronicki, *Zanim przybył Wojsław. Zabytki archeologiczne gminy Wojsławice*, Wojsławice 2009; *idem*, *Przeszłość Wojsławic i okolic w świetle odkryć archeologicznych*, [w:] *580 lat Wojsławic*, red. W. Jędruszcak. Wojsławice [2014, strony nienumerowane: 2–10].

²⁶ H. Wróbel, *Osadnictwo z wczesnego i starszego okresu epoki brązu na obszarze AZP 84–89*, [w:] *Sprawozdanie z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS i Archeologicznego Ośrodka Badawczo-Konserwatorskiego w Lublinie w 1985 roku*, red. J. Gurba, Lublin 1985, s. 41–44.

cji technologicznej, której podstawą jest hierarchiczna segregacja zabytków, zgodna z łańcuchem operacji, tj. od pozyskania surowca, poprzez jego obróbkę, do produkcji gotowych narzędzi (i ich napraw). Datowanie oparto na aktualnym stanie wiedzy dla wyróżnionych okresów chronologiczno-kulturowych. Natomiast w zakresie rodzaju użytego surowca bazowano na analizie makroskopowej.

A) GMINA KRAŚNICZYN

BOŃCZA – zabytek wyorany na polu zlokalizowanym w północno-zachodniej części wsi.

Rozcieracz bochenkowaty o płaskiej powierzchni ściernej wykonany z eratyku; wymiary 290 x 180 x 115 mm; masa: 8,16 kg; skała jawnokrystaliczna, barwy szaro-beżowej, z ziarnami ciemnoszarymi i z drobkami miki (fot. 2). Chronologia/kultura: nieokreślona.

BRZEZINY – zabytek znaleziony na polu zlokalizowanym w zachodniej części wsi.

Siekiera dwuścienna wykonana techniką rdzeniową; w obrysie płaszczyznowym zbliżona do wysokiego trapezu, w bocznym płasko-soczewkowata; obuch bardzo mały, płaszczyznowo krawędziowy; zarys ostrza – lekko łukowaty, na całej długości krawędzi – dwustronnie wtórne załuskania – zbite, zagładzone i wyblyszczone; w części przyostrzowej – szlifowana/gładzona/polerowana – łącznie z krawędziami; płaszczyzny centralne korpusu i części przyobuchowej dwustronnie bardzo wyblyszczone; wymiary 100 x 47–28 x 16 mm; masa 94 g; krzemień wołyński ciemnoszary szklisty (tabl. I: 1). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka.

BRZEZINY – brak precyzyjnej lokalizacji.

Dwa półwytwory części wierzchołkowych lub nasadowych noży sierpowatych uformowanych bifacjalnie; wymiary >61 x 48 x 13 mm; >53 x 38 x 9 mm; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) ciemnoszary szklisty plamisty (tabl. I: 2; VIII: 1). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.

KRAŚNICZYN – zabytek znaleziony na polu położonym na południe od zabudowy wsi.

Część przyostrzowa siekiery czworosiennej; w pełni szlifowana/gładzona/polerowana (zwłaszcza przy ostrzu), łącznie z bokami (zachowane nieliczne negatywy z fazy formowania); na złamanej płaszczyźnie wtórnie ukształtowano nieregularny łukowaty obuch krawędziowy (częściowo zbity); maksymalne wymiary części

zachowanej 82 x 64 x 22 mm; krzemień wołyński średnioszary matowy (tabl. II: 1). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura amfor kulistych.

KRAŚNICZYN – zbiór 8 zabytków bez bliższej lokalizacji.

1. Nóż sierpowaty kształtu półksiężycowatego uformowany bifacjalnie, o utraconej nasadzie; ostre krawędzie boków wieńczy zatępiony wierzchołek; krawędzie grani przy wierzchołku delikatnie wyświecone; wymiary >70 x 33 x 11 mm; krzemień świeciechowski (tabl. III: 1). Chronologia/kultura: wczesna epoka brązu/kultura trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
2. Półwytwór w pełni uformowanej siekiery grubo soczewkowanej o zarysie płaszczyznowym podowalnym; wymiary 115 x 66 x 36 mm; masa 266 g; krzemień kredowy (rejowiecki?) ciemnoszary plamisty szklisty (tabl. III: 2). Chronologia/kultura: wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska.
3. Nóż tylcowy uformowany na odłupku negatywowym, o krawędzi łukowej załuskanej płaskim daleko zachodzącym retuszem; przetrącony bok przeciwny stanowi naturalny tulec; wymiary 58 x 37 x 11 mm; krzemień wołyński jasnoszary matowy (tabl. IV: 1). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
4. Zgrzebło podowalne o dwukrotnie odłamanym (intencjonalnie?) wierzchołku, uformowane na odłupku korowym; wymiary 55 x 48 x 9 mm; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) ciemnoszary szklisty; okaz częściowo lekko zgrzany (tabl. IV: 2). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
5. Zgrzebło jednoboczne (tylcowe?) uformowane na masywnym odłupku negatywowym o złuszczonej dwustronnie wierzchołku (na podobieństwo bieguna); przeciwny bok korowy być może pełnił funkcję naturalnego tyłka; wymiary 50 x 39 x 12 mm; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) ciemnoszary plamisty szklisty (tabl. IV: 4). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
6. Środkowy fragment wiórowca jednobocznego, uformowanego załuskaniem rynienkowatym, na przeciwnym boku – odcinkowo retuszem zwykłym;

na stronie pozytywowej wtórnie uformowano przeciwległe płytkie wnęki znoszące nieznacznie wyświecone krawędzie; wymiary >70 x 44 x 6 mm; krzemień wołyński ciemnoszary szklisty (tabl. II: 3). Chronologia kultura: środkowy neolit/kultura lubelsko-wołyńska.

7. Środkowy fragment makrolitycznego wióra częściowo mikroretuszowanego odbitego z rdzenie jednopiętowego; krawędzie intensywnie wyświecone; na boku wtórnie zaretuszowana wnęka; na centralnym odcinku grani międzynegatywowej intensywnie wymiażdżenia/otarcia (współczesne?); wymiary >98 x 31 x 12 mm; krzemień wołyński ciemnoszary szklisty (tabl. IV: 3). Chronologia/kultura: środkowy neolit/kultura lubelsko-wołyńska lub pucharów lejkowatych.
8. Fragment wióra odbitego z rdzenie dwupiętowego o utraconej części przypiętkowej i zachowanej piętce na wierzchołku (na podobieństwo dwupiętnika) – wtórnie odcinkowo drobno retuszowany; intensywnie wybliszczony na stronie pozytywowej w części wierzchołkowej na blisko połowie długości okazu oraz plamkowato na stronie negatywowej; wymiary >66 x 17 x 5 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) średnioszary szklisty (tabl. II: 2). Chronologia/kultura: górny lub schyłkowy paleolit/kultura: nieokreślona.

SURHÓW – zbiór 6 zabytków bez bliższej lokalizacji.

1. Nóż sierpowaty kształtu półksiężycowatego uformowany bifacjalnie, o utraconym wierzchołku wtórnie korekcyjnie stromo załuskany; nasada negatywowo-korowa uformowana skośnie poprzez przetrącenie (na podobieństwo odbicia pararylcowego); fragmenty centralnych płaszczyzn szlifowane/gładzone – łącznice z zewnętrzną krawędzią łukowatą; niemal na całej długości dwustronnie wyświecony, szczególnie intensywnie powyżej 1/3 od nasady; pojedyncze wybicie na krawędzi wewnętrznej (wtórnie lekko wybliszczzone); wymiary >86 x 40 x 12 mm; krzemień wołyński ciemnoszary szklisty (tabl. V: 1). Chronologia/kultura: wczesna epoka brązu/kultura trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
2. Część przynasadowa noża sierpowatego kształtu podtrójkątnego uformowanego bifacjalnie, podstawa korowa – brak napraw i wyświeceń (półwytwór?); wymiary >61 x > 40 x 10 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) średnioszary plamisty (tabl. VI: 2). Chronologia/kultura: wczesna epoka brązu/kultura trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
3. Część przynasadowa noża sierpowatego kształtu podtrójkątnego uformowanego bifacjalnie, podstawa negatywowo-korowa; brak napraw i wyświeceń

(półwytwór?); wymiary >73 x 63 x 20 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) średnio ciemnoszary plamisty (tabl. V: 3). Chronologia/kultura: wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska.

4. Przekłuwacz o żądle słabo wyodrębnionym wykonany z parawióra negatywowego, uformowany retuszem półstromym – zwykłym, na boku przeciwnym bardzo drobnym, w obu przypadkach obejmujących znaczne odcinki; wymiary 52 x 28 x 17 mm; krzemień wołyński ciemnoszary szklisty (tabl. V: 2). Chronologia/kultura: środkowy neolit – wczesna epoka brązu/kultura nieokreślona.
5. Wiórek o mikroretuszowanym wierzchołku i częściowo przyległym boku; >37 x 14 x 3 mm; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) średnioszary szklisty (tabl. VII: 2). Chronologia/kultura: nieokreślona.
6. Rylec zdwojony – klinowy środkowy + łamaniec boczny, uformowany na części przypiętkowej masywnego wióra; wymiary 53 x 31 x 13 mm; krzemień wołyński średnioszary pasmowany matowy (tabl. VI: 3). Chronologia/kultura: górny lub schyłkowy paleolit/kultura: nieokreślona.

SURHÓW-KOLONIA – brak lokalizacji.

Siekiera owalna w obrysie płaszczyznowym zbliżona do trapezu, w bocznym – średnio płaska o nieregularnym obuchu płaszczyznowym wtórnie ukształtowanym po złamaniu; ostra krawędź ostrza – średnio łukowata (bez wybić); jeden z boków ukształtowany techniką piktażu, następnie szlifowany/zagładzony (przy ostrzu zachowany odcinek krawędziowy), przeciwny – uformowany odbiciami z jednej płaszczyzny czołowej – szlifowany/gładzony/polerowany; lica dwustronnie szlifowane/gładzone/polerowane – w pełni przy ostrzu, częściowo na korpusie; obuch i płaszczyzny centralne korpusu dwustronnie bardzo wybłyszczane; wymiary 68 x 54 x 24 mm; masa 120 g; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) średnioszary plamisty matowy (tabl. VI: 1). Chronologia/kultura: wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska.

SURHÓW-KOLONIA – zbiór 4 zabytków znalezionych na polu pod lasem.

1. Przekłuwacz o słabo wyodrębnionym żądle ścienionym przy wierzchołku na stronie pozytywowej uformowany na parawiórze; wymiary 42 x 19 x 6 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) średnioszary plamisty matowy (tabl. VII: 1). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka.

2. Część przyobuchowa czworobocznego niewielkiego smukłego topora o zbieżnym wąskim wypukłym obuchu, w przekroju poprzecznym zbliżonego do prostokąta o zaokrąglonych narożach; na ściankach bocznych uformowano centralnie pojedyncze kanelury; zachowane nieliczne negatywy po kształtowaniu bryły metodą piktażu – na powierzchniach płaskich i obuchu; otwór walcowaty gładki (średnica 10 mm); wymiary >44 x 38 x 22 mm; surowiec nieznany (tabl. VII: 3). Chronologia kultura: środkowy neolit/kultura pucharów lejkowatych.
3. Topór o obrysie płaszczyznowym obłym, bocznym – zbliżonym do prostokąta – o nieznacznie pałkowatym grzbiecie i lekko wklęsłej podstawie; w przekroju poprzecznym płasko-owalny; obuch płaski; ostrze krawędziowe lekko łukowate; otwór walcowaty – gładki (średnica 22–19 mm) lekko przesunięty ku obuchowi; szlifowany/gładzony – na powierzchniach zachowane liczne fragmenty płaszczyzn naturalnych; wymiary 114 x 60 x 33–35 mm; masa 404 g; surowiec nieznany (tabl. VII: 4). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka.
4. Gładzik/tłuczek/narzędzie cyzelerskie (?) – naturalny otoczek o obrysie i przekroju podowalno-prostokątnym; powierzchnie płaskie intensywnie zagładzone, boczne dłuższe i jedna krótsza – naturalne; przeciwległa krótsza – intensywnie zbita; wymiary 74 x 52 x 34 mm; masa 217 g; skała drobnokrystaliczna; barwa różowa z odcieniem ceglastym (ryc. 3). Chronologia/kultura: nieokreślona.

SURHÓW lub KRAŚNICZYN – zbiór 6 zabytków znalezionych w bliżej nieokreślonym miejscu na pograniczu dwóch miejscowości.

1. Rdzeń wiórowy zaczątkowy na okruchu zeolizowanym; wymiary 46 x 40 x 19 mm; masa 35 g; krzemień świeciechowski (tabl. VIII: 3). Chronologia/kultura: nieokreślona.
2. Grocik trójkątny (?) wykonany na łuszczeniu płytkowatym dwubiegunowym, którego formą wyjściową był fragment wióra o boku dwustronnie intensywnie wyświeconym (pierwotna wkładka?); ostrze uformowano jednostronnie – na jednym boku retuszem zwykłym przykrawędnym, na przeciwległym – bardzo drobnym korekcyjnym; wymiary 33 x 24 x 5 mm; masa 4 g; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) ciemnoszary szklisty (tabl. VIII: 4). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.

3. Parawiór negatywowy częściowo retuszowany; wymiary 60 x 27 x 10 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) średnioszary plamisty matowy (tabl. VIII: 2). Chronologia/kultura: nieokreślona.
4. Dwa narzędzia wnękowe wykonane z odłupków negatywowych średniej wielkości; wymiary ok. 40–50 mm długości/szerokości; krzemień kredowy (rejowiecki?): ciemnoszary plamisty szklisty; jasnoszary plamisty matowy. Chronologia/kultura: nieokreślona.
5. Średniej wielkości odłupek negatywowy częściowo mikroretuszowany; wymiary 37 mm długości; krzemień kredowy (rejowiecki?) ciemnoszary szklisty. Chronologia/kultura: nieokreślona.

B) GMINA KRASNYSTAW

MAŁOCHWIEJ DUŻY – zbiór 229 zabytków zebrany z pól położonych na południe od zabudowań wsi.

1. Płaski mikrolityczny rdzeń odłupkowy dwupiętowy rozdzielnoodłupniowy, eksploatowany techniką „twardego tłuka”; forma szczątkowa; wymiary 30 x 31 x 10 mm; masa 10 g; krzemień kredowy (rejowiecki?) średnioszary szklisty (tabl. XII: 1). Chronologia/kultura: nieokreślona.
2. Rdzeń odłupkowy o odłupni na 3/4 obwodu; pięta naturalna (kora zeolizowana); zastosowana technika – „twardego tłuka”; wymiary 38 x 33 x 35 mm; masa 36 g; krzemień kredowy (rejowiecki?) ciemnoszary szklisty (tabl. XII: 6). Chronologia/kultura: nieokreślona.
3. Siekiera dwuścienna w obrysie płaszczyznowym zbliżona do wysokiego trapezu, w bocznym – płasko-soczewkowata; obuch – krawędziowy nieregularny (zatarty); krawędź ostrza – lekko łukowata, dwustronne wyszczerbienia (wyświecona); lica w części przyostrzowej szlifowane/gładzone/polerowane, krawędzie boczne na całej długości szlifowane/gładzone; płaszczyzny centralne korpusu i części przyobuchowej dwustronnie wybłyszczane; wymiary 98 x 52–28 x 16 mm; masa 107 g; krzemień wołyński ciemnoszary szklisty przechodzący w średnioszary matowy (tabl. IX: 1). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka.
4. Część przyobuchowa siekiery owalnej (?) o nieznanym pełnym zarysie płaszczyznowym i bocznym ze względu na naprawy/przeróbki; szlifowana/gładzona/polerowana obustronnie, łącznie z bokami; liczne dwustronne wtórne negatywy po odbiciu odłupków zarówno od płaszczyzny obucha, jak i z płaszczyzny

- powstałej w wyniku złamania okazu – próba naprawy (?); w końcowej fazie wykorzystana w formie tłuka dwubiegunowego; wymiary $>70 \times 58 \times >25$ mm; krzemień świeciechowski (tabl. IX: 2). Chronologia/kultura: wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska.
5. Forma zaczątkowa siekiery dwu- lub trójściennej kształtu podowalnego (?); wymiary $68 \times 48 \times 29$ mm; masa 94 g; krzemień kredowy (rejowiecki?) ciemnoszary szklisty przechodzący w jasnoszary matowy (tabl. X: 1). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka.
 6. Część przyostrzowa siekiery dwuściennej w kształcie wysokiego trapezu; krawędź ostrza – lekko łukowata, bardzo drobne wybicia wtórnie pozacierane; przy krawędzi ostrza – szlifowana/gładzona/polerowana (lekko) – poza krawędziami; zniszczona wskutek przepalenia (brakujący obuch, ubytki w obrębie korpusu, także na ostrzu); wymiary $>58 \times 46 \times 14$ mm; krzemień nieokreślony (tabl. X: 2). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka.
 7. Część przynasadowa noża sierpowatego podtrójkątnego; obróbka bifacjalna; brak naprawy i wyświeceń (półwytwór?); nasada negatywowo-korowa; wymiary $>57 \times >47 \times >15$ mm; krzemień kredowy (rejowiecki? – zgrzany) (tabl. X: 3). Chronologia/kultura: wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska.
 8. Zgrzebło boczne uformowane na parawiórze negatywowym o wierzchołku dwustronnie ścienionym płaskim retuszem (rodzaj wkładki?); brak makroskopowych wyświeceń; wymiary $68 \times 24-30 \times 7$ mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) ciemnoszary szklisty (tabl. XI: 1). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
 9. Zgrzebło boczno-skośne na masywnym odłupku korowym; wymiary $70 \times 52 \times 14$ mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) ciemnoszary plamisty matowy (tabl. XI: 2). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
 10. Zgrzebło boczno-skośne zbieżne załuskane zwrotnie na odłupku negatywowym; wymiary $45 \times 33 \times 6$ mm; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) ciemnoszary plamisty szklisty (tabl. XI: 3). Chronologia/kultura: późny

neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.

11. Drapacz krępy na odlupku częściowo korowym; wymiary 44 x 40 x 15 mm; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) ciemnoszary szklisty przechodzący w średnioszary matowy (tabl. XI: 4). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
12. Odlupek negatywowy z wyretuszowanymi wnękami; wymiary 63 x 60 x 15 mm; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) ciemnoszary plamisty matowy (tabl. XI: 5). Chronologia/kultura: nieokreślona.
13. Środkowy fragment noża sierpowatego (zachowana jedna krawędź) pochodzący z bliżej nieokreślonej formy; dwustronnie gładzony/szlifowany/polerowany; przy załuskanej krawędzi dwustronnie lekko wyświecony; wymiary >31 x >35 x 10 mm; krzemień przepalony (tabl. XIII: 4). Chronologia/kultura: wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
14. Parawiór retuszowany na obu krawędziach drobnym płaskim załuskaniem, uformowany na półsurowcu korowo-negatywowym; wymiary 68 x 20–30 x 9 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) ciemnoszary szklisty (tabl. XII: 2). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
15. Rylec jedynie na okruchu negatywowym; wymiary 67 x 33 x 19 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) średnioszary plamisty matowy (tabl. XII: 3). Chronologia/kultura: nieokreślona.
16. Przypiętkowy fragment masywnego wióra negatywowego o złamanym wierzchołku częściowo stromo załuskany i mikroretuszowanych bokach; wymiary 46 x 44 x 14 mm; krzemień wołyński jasnoszary plamisty matowy (tabl. XII: 4). Chronologia/kultura: środkowy lub późny neolit – wczesna epoka brązu/kultura nieokreślona.
17. Przekłuwacz o masywnym żądle pazuiowatym średnio wyodrębnionym uformowany na wierzchołkowej części wióra negatywowego; wymiary >34 x 13 x 5 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) średnioszary szklisty – lekko zgrzany (tabl. XII: 5). Chronologia/kultura: środkowy lub późny neolit – wczesna epoka brązu/kultura nieokreślona.

18. Środkowa część wiórowca dwubocznego wykonanego na wiórze negatywowym; przy jednej krawędzi na stronie spodniej bardzo delikatne wyświecenie; wymiary >40 x 18 x 7 mm; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) ciemnoszary plamisty szklisty (tabl. XIII: 1). Chronologia/kultura: środkowy lub późny neolit – wczesna epoka brązu/kultura nieokreślona.
19. Wiórowiec dwuboczny o skośnym wierzchołku drobno załuskany uformowany na krępych wiórach negatywowym; brak makroskopowych wyświeceń; wymiary 36 x 18 x 6 mm; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) ciemnoszary szklisty (tabl. XIII: 2). Chronologia/kultura: środkowy lub późny neolit – wczesna epoka brązu/kultura nieokreślona.
20. Środkowa część wióra mikroretuszowanego; wymiary >40 x 26 x 5 mm; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) jasnoszary plamisty matowy (tabl. XIII: 3). Chronologia/kultura: środkowy lub późny neolit – wczesna epoka brązu/kultura nieokreślona.
21. Przekłuwacz o żądle krótkim słabo wyodrębnionym uformowany na odłupku negatywowym; wymiary 18 x 20 x 4 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) średnioszary szklisty (tabl. XIII: 5). Chronologia/kultura: nieokreślona.
22. Odłupek retuszowany negatywowym; wymiary 50 x 28 x 11 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) ciemnoszary plamisty (tabl. XIII: 6). Chronologia/kultura: nieokreślona.
23. Forma nożowata ukształtowana na odłupku częściowo korowym; wymiary >46 x 41 x 14 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) ciemnoszary planisty szklisty (tabl. XIV: 1). Chronologia/kultura: późny neolit/kultura ceramiki sznurowej – wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka lub strzyżowska ewentualnie trzciniecka – późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/kultura łużycka.
24. Fragment wiórowca jednobocznego zakończonego drapiskiem (częściowo zachowanym); wymiary >28 x 22 x 7 mm; krzemień nieokreślony (przepalony) (tabl. XIV: 2). Chronologia/kultura: środkowy lub późny neolit – wczesna epoka brązu/kultura nieokreślona.
25. Przypiętkowy fragment wiórowca jednobocznego drobno retuszowanego zwrotnie; wymiary >26 x 29 x 7 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) ciemnoszary szklisty (tabl. XIV: 3). Chronologia/kultura: środkowy lub późny neolit – wczesna epoka brązu/kultura nieokreślona.
26. Przekłuwacz o żądle słabo wyodrębnionym uformowany na odłupku negatywowym; wymiary 49 x 31 x 9 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) średnioszary plamisty matowy (tabl. XIV: 4). Chronologia/kultura: nieokreślona.

27. Przekłuwacz o utraconym żądle (?) częściowo drobno retuszowany na stronie pozytywowej, uformowany na odłupku negatywowym; wymiary >46 x 33 x 10 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?) jasnoszary plamisty matowy (tabl. XIV: 5). Chronologia/kultura: nieokreślona.
28. Mały odłupek odbity z krawędzi siekiery czworościennej – szlifowanej/gładzonej/polerowanej; krzemień kredowy (wołyński lub rejowiecki?) średnioszary matowy szklisty plamisty. Chronologia/kultura: środkowy lub późny neolit/kultura nieokreślona.
29. Wiertnik częściowo zachowany na odłupku; krzemień zgrzany, nieoznaczony. Chronologia/kultura: nieokreślona.
30. Dwa łuszczone płytkowate częściowo zachowane; krzemień narzutowy lub rejowiecki; wymiary ok. 40 mm długości. Chronologia/kultura: nieokreślona.
31. Wióry (12 egz.), nieforemne, wąskie (w części – różne fragmenty); długość zachowanych w całości nie przekracza 30 mm; krzemień narzutowy lub rejowiecki. Chronologia/kultura: nieokreślona.
32. Parawiór negatywowo o odłamanym wierzchołku; krzemień rejowiecki/narzutowy; długość >36 mm; krzemień narzutowy lub rejowiecki. Chronologia/kultura: nieokreślona.
33. Odłupki częściowo retuszowane (18 egz.); maksymalne wymiary do 50 mm; krzemień narzutowy lub rejowiecki (w tym przepalone lub zgrzane). Chronologia/kultura: nieokreślona.
34. Odłupki (124 egz.), negatywowe, pojedyncze korowe; wymiary 30–50 mm; krzemień narzutowy lub rejowiecki (w tym przepalone lub zgrzane). Chronologia/kultura: nieokreślona.
35. Odłupki łuszczeniowe (5 egz.); wymiary do 50 mm; krzemień narzutowy lub rejowiecki. Chronologia/kultura: nieokreślona.
36. Odłupek z siekiery czworościennej szlifowanej/gładzonej; krzemień kredowy (rejowiecki?). Chronologia/kultura: nieokreślona.
37. Odłupek z kształtowania formy dwuściennej; długość >14 mm; krzemień kredowy (rejowiecki?). Chronologia – kultura: nieokreślona.
38. Okruchy negatywowe (5 egz.); krzemień kredowy (rejowiecki?). Chronologia/kultura: nieokreślona.
39. Dwa rozcieracze kuliste wykonane z eratyków, płaszczyzny ściernie niemal dookólne, natomiast prostopadłe „bieguny” mają powierzchnie naturalne; średnice 79–82 mm; masa 841 g; 65–72 mm; masa 488,5 g; skały skrytokrystaliczne – kwarcytowa (?) i biaława z odcieniem jasnoszaro-beżowym (ryc. 4: a, b). Chronologia/kultura: nieokreślona.

40. Fragmenty (29 ułamków) naczyń glinianych pochodzących z różnych części pojemników: najliczniej z brzuśców, ale również wylewów i części przydennych (tabl. XV: 1–4; XVI: 1–4). Chronologia/kultura: neolit/kultura pucharów lejkowatych, wczesna epoka brązu/kultura mierzanowicka, późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza/żelaza/kultura łużycka, także okres wczesnego średniowiecza i nowożytny.

PRZYNALEŻNOŚĆ CHRONOLOGICZNO-KULTUROWA

Analizowane materiały stanowią typowy, amatorski zbiór zabytków, o niemożliwym do ustalenia kontekście kulturowym. Na podstawie analizy typologiczno-porównawczej prezentowane zbiory dokumentują przede wszystkim pozostałość po osadnictwie pradziejowym – w zakresie od późnego paleolitu po wczesną epokę żelaza, w stopniu śladowym również okresów wczesnohistorycznych. Niewątpliwie najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z Kraśniczyna i Surhowa. We wszystkich przypadkach mamy do czynienia z pojedynczymi zabytkami. Z dwóch pierwszych miejscowości pochodzi charakterystyczny pólśurowiec w postaci wiórów odbitych z rdzeni dwupiętowych (tabl. II: 2; VIII: 5). Kolejne znalezisko dotyczy narzędzia w postaci krępego rylca (tabl. VI: 3). Wszystkie te okazy są charakterystyczne dla inwentarzy późnej fazy paleolitu (górnego lub schyłkowego) – bez możliwości przypisania określonej kulturze archeologicznej.

Kolejny horyzont chronologiczny dotyczy zabytków neolitycznych. Z jego środkową fazą należy łączyć dwa fragmenty narzędzi uformowanych na makrolitycznym pólśurowcu, pochodzących z Kraśniczyna. Pierwsze z nich to wiórowiec uformowany retuszem rynienkowatym (tabl. II: 3), załuskanie typowe dla wytwórczości ludności kultury lubelsko-wołyńskiej. Być może również z jej obecnością należy łączyć wiór o odłamanym wierzchołku i części przypiętkowej, drobno zaretuszowany (tabl. IV: 3). Jakkolwiek w tym drugim przypadku nie można wykluczyć pozostałości po osadnictwie kultury pucharów lejkowatych. Niewątpliwie pozostałością po tej społeczności jest zachowany częściowo smukły topór ze specyficznymi kanelurami na ściankach bocznych, znajdujący się w kolekcji z Surhowa-Kolnii (tabl. VII: 3). Jest to zapewne odmiana topora Y, stanowiącego jeden z wyznaczników kamieniarstwa tej jednostki taksonomicznej. Do odosobnionych wytworów należy modelowy okaz siekiery czwo-rościennej wykonanej przez ludność kultury amfor kulistych. Jest to fragment przyostrzowy siekiery makrolitycznej, bardzo regularnej, w pełni szlifowanej/gładzonej i częściowo polerowanej, znaleziony na terenie Kraśniczyna (tabl. II: 1). Natomiast niejednoznaczna jest chronologia i atrybucja kilku narzędzi wykonanych z regularnego

medio- lub makrolitycznego półsurowca. Dotyczy to fragmentów wiórowców (tabl. XII: 5; XIII: 1, 2; XIV: 2, 3), jak i wiórów bardzo drobno retuszowanych (tabl. XII: 2; XIII: 3) pochodzących z kolekcji z Małochwieja Dużego, także przekłuwacza (tabl. V: 2) z Surhowa. W ich przypadku poza wyżej wymienionymi jednostkami taksonomicznymi, pod uwagę należy brać również kulturę ceramiki sznurowej oraz wyroby ludności wczesnej epoki brązu, tj. kultury mierzanowickiej, ewentualnie stryżowskiej. Odosobniony półwytwór siekiery grubosoczewkowatej z Kraśniczyna (tabl. III: 2) oraz nasady noży sierpowatych stanowiące zapewne części form o zarysie zbliżonym do trójkąta pochodzące z Surhowa (tabl. V: 3) i Małochwieja Dużego (tabl. X: 3), stanowią pozostałości po osadnictwie jednej z dwóch wyżej wymienionych jednostek taksonomicznych.

Pozostałością po obecności ludności kultury ceramiki sznurowej lub mierzanowickiej jest w pełni zachowany topór kamienny z Surhowa-Kolonii (tabl. VII: 4). Z tą ostatnią jednostką, należy łączyć dwa fragmenty naczyń glinianych (tabl. XV: 1, 2), a być może i pękate siekiery o przekroju owalnym, pochodzące z miejscowości Surhów-Kolonia (tabl. VI: 1) i Małochwieja Duży (tabl. IX: 2). Przy czym w stosunku do tych ostatnich nie można wykluczyć pozostałości po ludności kultury stryżowskiej. Nieco szerszy zakres chronologiczny dotyczy siekier dwuściennych znalezionych na terenie Brzeziny (tabl. I: 1) i Małochwieja Dużego (tabl. IX: 1; X: 1, 2). W ich przypadku należy brać pod uwagę zarówno neolityczną kulturę ceramiki sznurowej lub jedną z kultur wczesnej epoki brązu: mierzanowicką, stryżowską, również trzciniecką. Analogicznie należy datować przekłuwacz z Surhowa-Kolonii (tabl. VII: 1). Z podobnego okresu, poszerzonego o kulturę łużycką (łącznie z jej fazą halsztacką), pochodzi kilka różnorodnych zgrzebeł z kolekcji Małochwieja Dużego (tabl. XI: 1–3; XII: 2), także Kraśniczyna (tabl. IV: 2, 4). Zapewne bliskie im chronologicznie są formy nożowate (tabl. IV: 1; XIV: 1) uzyskane na terenie tych miejscowości, jak również drapacze z Małochwieja Dużego (tabl. XI: 4; XIV: 2), a być może i atypowy grocik z Surhowa lub Kraśniczyna (tabl. VIII: 4). Bardziej precyzyjną chronologię należy przypisać częściom noży bifacjalnych, stanowiących fragmenty form kształtu półksiężycowatego, pochodzące z Kraśniczyna (tabl. III: 1) oraz Surhowa (tabl. V: 1; VI: 2) – utożsamiane z wytwórczością ludności kultury trzcinieckiej lub łużyckiej. Natomiast trudno jest określić afiliację pozostałych części noży bifacjalnych. Bowiem zarówno w przypadku okazu wierzchołkowego z Brzeziny (tabl. I: 2), jak i środkowego z Małochwieja Dużego (tabl. XIII: 4) należy brać pod uwagę różne jednostki kulturowe epoki brązu i wczesnej epoki żelaza występujące na obszarze wschodniej Lubelszczyzny.

Poza klasyfikacją chronologiczno-kulturową pozostają formy mało charakterystyczne w postaci rdzeni (Surhów lub Kraśniczyn – tabl. VIII: 3; Małochwieja Duży

– tabl. XII: 1; 6), również narzędzi wnękowych (Surhów lub Kraśniczyn), rylca atypowego (XII: 3), przekłuwacza (Małochwiej Duży – tabl. XIII: 5; XIV: 4), debi-tażu różnorodnie retuszowanego (Surhów – tabl. VII: 2; Surhów lub Kraśniczyn – tabl. VIII: 2; Małochwiej Duży – tabl. XI: 5; XIII: 6), także odłupków z siekier gładzonych (Małochwiej Duży) oraz licznego półsurowca – odłupków i pokawałkowa-nych wiórów (głównie z Małochwieja Dużego). Uzupełniają je okazy wykonane ze skał pozakrzemiennych: gładzik/tłuczek/narzędzie cyzelerskie (fot. 5 – Surhów-Ko-lonia), rozcieracze (fot. 2 – Bończa; 6: a, b – Małochwiej Duży). Fragmenty brzuśców naczyń ceramicznych z Kraśniczyna.

ZAKOŃCZENIE

Rozpatrując całościowo analizowane zbiory, poza znaleziskami pojedynczymi, zastanawia ich selektywny, interkulturowy charakter – zwłaszcza kolekcji zebranych w rejonie Kraśniczyna i Surhowa. Zdecydowanie przeważają okazy znacznych rozmiarów, co nasuwa przypuszczenie, że być może wybierano zabytki kojarzone z funkcją narzędzi (siekiery, młotka, sztyletu, sierpa, noża, piłki itp.). Jedynie od-mienna w charakterze jest najliczniejsza kolekcja z Małochwieja Dużego, która poza znacznie zróżnicowanym zestawem form narzędziowych zawiera również okazy mniej efektowne, niejednokrotnie odpadkowe (dominujące). Ponadto poza materia-łami krzemiennymi w jej składzie znajdują się także ułamki naczyń ceramicznych.

Taki charakter zbiorów może wskazywać na różnych znalazców, jak i odmienne kryteria pozyskiwania zabytków. W przypadku Małochwieja Dużego nie ma pew-ności, czy jest to zbiór jednorazowy. Niezależnie od rozstrzygnięcia sposobu i czasu ich zgromadzenia, podstawą datowania jest kryterium typologiczno-porównawcze, a przynależności kulturowej – obecność form przewodnich poszczególnych jedno-stek taksonomicznych. Efektem jest szerokie spektrum chronologiczno-kulturowe – od paleolitu górnego lub schyłkowego do wczesnej epoki żelaza.

Tak zróżnicowane źródła mogą wskazywać na wielokulturowych charakter stanowisk, ale również nie można wykluczyć zmieszania materiałów zbieranych w niedalekim sąsiedztwie, a nawet w znacznej odległości. Nie mając możliwości roz-strzygnięcia, niewątpliwie mamy do czynienia ze źródłami stanowiącymi pozostałość po dawnym osadnictwie, najprawdopodobniej osadach. Znacznie trudniej jest okre-ślić charakter znalezisk pojedynczych (Bończa, Brzeziny (dwa stanowiska), Kraśni-czyn, Surhów-Kolonia) – niezależnie od ich stanu zachowania.

Dotychczasowe badania na obszarze zlewni Wojsławki ujawniły śladowy charak-ter pobytu łowców plejstocénskich możliwy do łączenia z paleolitem. W pierwszym

przypadku dotyczy to odłupka retuszowanego odbitego z rdzenia lewaluaskiego z Horodyska²⁷ pozostawionego najprawdopodobniej przez neandertalczyka w bliżej nieokreślonej fazie paleolitu środkowego. Znacznie młodsze są okazy półsurowca wiórowego obecne w analizowanych zbiorach z Kraśniczyna (tabl. II: 2) i Surhowa (tabl. VI: 3), także masywny fragment tylczaka z Ostrowa Kolonii²⁸ – możliwe do łączenia z paleolitem górnym lub schyłkowym. Zapewne ten obraz „pustki osadniczej” mikroregionu dorzecza Wojsławki wynika ze stanu badań, a po części również zidentyfikowanych źródeł. Jest to problem dotyczący całego pasa wyżynnego Lubelszczyzny późnego plejstocenu²⁹.

Kolejny etap zasiedlania analizowanego obszaru nastąpił w młodszej epoce kamienia. Podobnie i w tym przypadku dysponujemy niezbyt licznymi zabytkami kamiennymi (krzemiennymi i pozakrzemiennymi), w niektórych przypadkach również ułamkami ceramiki. Z wczesną falą migracyjną ludności rolniczej pochodzenia „południowego” (przybyłą z Kotliny Karpackiej) należy łączyć masywne radlice kamienne z Wojsławic³⁰, jak i Majdanu Starego (obecnie Stary Majdan)³¹. Natomiast z osadnikami kultury lubelsko-wołyńskiej, krzemienno „nóż” wiórowy uformowany charakterystycznym retuszem lameralnym znaleziony na terenie Kraśniczyna (tabl. II: 3). Relikty podobnie datowanego osadnictwa tzw. cyklu lendzielsko-pułgarskiego, a przede wszystkim kultury pucharów lejkowatych odkryto w trakcie prac wykopaliskowych na terenie Majdanu Nowego. Na jednym z lessowych cypli wyniesionych około 35 m nad dno obecnie suchej doliny usytuowano osadę o powierzchni blisko 2 ha. Prowadzone w niewielkim zakresie badania ujawniły kilka jam o charakterze odpadkowym oraz blisko 4000 źródeł ruchomych, głównie ułamków naczyń ceramicznych oraz krzemiennych narzędzi i odpadów z ich produkcji³². W tym kontekście nie dziwi obecność i innych zabytków możliwych do łączenia z tą kulturą – charakterystycznego kanelowanego topora z Surhowa-Kolonii (tabl. VII: 3),

²⁷ Por. przyp. 12.

²⁸ Por. przyp. 15.

²⁹ M.in. J. Libera, *Późny paleolit i mezolit środkowowschodniej Polski. Część pierwsza: analiza*. (= „Lubelskie Materiały Archeologiczne”, t. 9), Lublin 1995; *idem*, *Późny paleolit i mezolit środkowowschodniej Polski. Część druga: źródła*. (= „Lubelskie Materiały Archeologiczne”, t. 9), Lublin 1998; *idem*, *Resources for studies on Palaeolithic settlement in the Lublin Upland area postlast glacial maximum*, [w:] Klementowice. *A Magdalenian site in eastern Poland*, red. T. Wiśniewski, Lublin 2015, s. 215–231.

³⁰ Za U. Iliaszuk, *Znaleziska toporów kamiennych na Lubelszczyźnie*, Lublin 1987, tabl. XLVI, s. 101 (maszynopis pracy magisterskiej przechowywany w archiwum Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie).

³¹ A. Bronicki, *Archeologia...*, *op. cit.*, ryc. 12, s. 27.

³² A. Bronicki, S. Kadrow, *Osada neolityczna...*, *op. cit.*, s. 89–129. Stanowisko jest zniszczone wskutek funkcjonującego w VIII czy IX do końca X czy XI wieku grodziska „Zamczysko”/„Pohulanka” (m.in. U. Ruskowska, *Wczesnośredniowieczne grodzisko...*, *op. cit.*, s. 7–68).

a być może i grocika rombownatego z Horodyska³³. Uzupełniają je siekiery z Wojsławic i Majdanu Starego³⁴. Natomiast precyzyjnie wykonana siekiera z Kraśniczyna (tabl. II: 1) jest odosobnionym zabytkiem po ludności kultury amfor kulistych na terenie dorzecza Wojsławki. Jej obecność może być związana z penetracją zaplecza przez tę społeczność zamieszkującą wschodnią część Działów Grabowieckich, gdzie okryto kilka jej grobów³⁵.

Ze schyłkowoneolityczną ludnością kultury ceramiki sznurowej, znaną głównie z obrządku pogrzebowego, należy łączyć niektóre kamienne topory, datowane na młodszą fazę rozwojową tej kultury, pochodzące z Majdanu Ostrowskiego i Kolonii Partyzanckiej (obecnie Partyzancka Kolonia)³⁶. Jakkolwiek dotychczas nie potwierdzono obecności grobu tej jednostki na analizowanym obszarze, to nie można wykluczyć, że w grupie 5 kopców zlokalizowanych na gruntach Wojsławic może znajdować się kurhan(-ny) tej pasterskiej ludności³⁷. Natomiast niejasna jest afiliacja kolejnego w pełni zachowanego topora z Surhowa-Kolonii (tabl. VII: 4), bowiem zbliżone formy znane są z zespołów grobowych wczesnej epoki brązu – kultury mierzanowickiej³⁸. Grupą znalezisk niebudzących wątpliwości co do ich związku z ludnością „mierzanowicką” są bifacjalne płoscza (groty) o liściowatej klindze i wyodrębnionym trzonku, znane dotychczas wyłącznie z wcześniejszych znalezisk z miejscowości Kraśniczyn-Stara Wieś³⁹, Małochwiej Duży⁴⁰ i Kukawka⁴¹. Uzupełnia je okaz znaleziony

³³ H. Wróbel, *Osadnictwo...*, ryc. 2: 7; także J. Libera, *Krzemienne formy...*, tabl. XVII: c, s. 153; także S. Gołub, *Badania...*, *op. cit.*, ryc. 6: 4, s. 289.

³⁴ A. Bronicki, *Katalog*, [w:] *Bug – rzeka, która łączy. Dzieje rolnictwa Pobuża*, red. A. Kokowski, M. Pokroppek, Chełm 2005, ilustracja 12 [: 2, 4]; *idem*, *Archeologia...*, *op. cit.*, s. 20.

³⁵ M.in. A. Bronicki, *Pierwsi pasterze III tysiąclecia p. Ch. Groby podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych. Obrządek pogrzebowy. Chronologia*, Chełm 2021, ryc. 1, s. 12–13.

³⁶ *Idem*, *Późnoneolityczne...*, *op. cit.*, ryc. 37, 60, s. 315, 322; także V.I. Kločko, A. Koško, *Společnosti kultur ceramiki sznurowej i stepu nadczarnomorskiego (jamowej oraz katakumbowej) w systemie organizacji szlaków bałtycko-pontyjskiego międzymorza*, [w:] *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki międzymorza IV-I tys. przed Chr.*, red. M. Ignaczak, A. Koško, M. Szmyt, (= „Archeologia Bimaris. Dyskusje”, t. 4), Poznań 2011, ryc. 14A: 10, s. 272; także J. Libera, J. Sobieraj, *Topory kamienne jako identyfikatory kultury ceramiki sznurowej w środkowej i północnej części Lubelszczyzny*, [w:] *Schylek neolitu na Wyżynie Lubelskiej*, red. P. Jarosz, J. Libera, P. Włodarczak, Kraków 2016, ryc. 9: 4; 11: 7, s. 420, 421.

³⁷ Niezależnie od tego, czy mogą być powiązane z pobliskim grodziskiem w Majdanie Nowym (por. K. Grochowski, G. Mączka, Ł. Miechowicz, *Katalog...*, *op. cit.*, s. 232–233). Analogiczną sytuację stwierdzono na cmentarzysku kurhanowym w niedalekiej Białce (właściwie Widniówka), gm. Izbica – por. J. Budziszewski, P. Jarosz, J. Libera, A. Szczepanek, P. Włodarczak, *Badania wykopaliskowe wczesnośredniowiecznych kurhanów na stanowisku 3 w Białce, pow. krasnostawski*, [w:] *Schylek neolitu na Wyżynie Lubelskiej*, *op. cit.*, s. 359–380.

³⁸ P. Jarosz, J. Libera, *Stone battle-axes in graves of the Mierzanowice culture in the basin of the Vistula and Bug Rivers*, [w:] *From Farmers to Heroes? Archaeological Studies in Honor of Sławomir Kadrow*, eds. M. Debiec, J. Górski, J. Müller, M. Nowak, A. Pelisiak, T. Saile, P. Włodarczak, Mainz am Rhein [w druku].

³⁹ J. Libera, *Zabytki...*, *op. cit.*, tabl. III; *idem*, *Krzemienne...*, *op. cit.*, tabl. XIV: b, s. 149.

⁴⁰ *Idem*, *Nowe...*, *op. cit.*, tabl. III: 1, s. 140; *idem*, *Krzemienne...*, *op. cit.*, tabl. VIII: f, s. 144.

⁴¹ A. Bronicki, *Archeologia...*, *op. cit.*, ryc. 15, s. 27; J. Libera, *Krzemienne...*, *op. cit.*, s. 151.

pomiędzy Wojsławicami a Nowym Majdanem⁴². Z tą fazą osadnictwa należy łączyć część przynasadową fragmentu noża (sierpa) zapewne kształtu podtrójątnego znajdującego się w zbiorze z Surhowa (tabl. V: 3). Ich uzupełnieniem są dwa fragmenty naczyń – amfory zdobionej odciskami sznura oraz garnka z zachowanym uchem pochodzący z Małochwieja Dużego (tabl. XV: 1, 2). Pomimo braku w analizowanych zbiorach pewnych źródeł możliwych do łączenia z osadnictwem kultury strzyżowskiej, to obecność jej ludności poświadczona jest spektakularnym znaleziskiem gromadnym blisko 1000 paciorków fajansowych łącznie z pojedynczymi ozdobami miedzianymi ukrytymi w glinianym naczyniu na terenie Horodyska⁴³. Nie jest to jedyne znalezisko z tego okresu. Prowadzone badania wyprzedzające budowę zbiornika wodnego „Maczuły” w tym rejonie ujawniły cmentarzysko szkieletowe ludności tej kultury⁴⁴. Śladową obecność tego osadnictwa potwierdziły wcześniejsze penetracje powierzchniowe⁴⁵. Z bliżej nieokreślonego obiektu (grobu?) pochodzi typowy dla tej kultury kubek gliniany znaleziony na terenie Kraśniczyna podczas poszerzania drogi w kierunku miejscowości Chełmiec⁴⁶.

Z kulturą mierzanowicką lub strzyżowską należy łączyć siekiery o przekroju poprzecznym grubo soczewkowatym lub owalnym z Surhowa-Kolonii (tabl. VI: 1), Małochwieja Dużego (tabl. IX: 2), Kraśniczyna (tabl. III: 2). Podobne okazy pochodzą z wcześniejszych przypadkowych odkryć na terenie Kraśniczyna-Starej Wsi⁴⁷, Wolicy⁴⁸. Natomiast w znacznie szerszym zakresie chronologicznym, obejmującym późny neolit (kulturę ceramiki sznurowej) oraz wczesną epokę brązu (kultury: mierzanowicką lub strzyżowską ewentualnie trzciniecką) należy umiejscowić średniej wielkości siekiery dwuścienne lub płasko owalne pochodzące z Wojciechowa, stanowiącego część miejscowości Kraśniczyna⁴⁹, Ostrowa Kolonii⁵⁰, również opisywane z Brzezina (tabl. I: 1) i Małochwieja Dużego (tabl. IX: 1; X: 1, 2). Do grupy tej należy zapewne półwytwór uzyskany z Surhowa⁵¹. Z obecnością ludności kultury trzcinieckiej lub łużyckiej przede wszystkim należy łączyć części noży sierpowatych pochodzące

⁴² Niepublikowany, udostępniony przez Krzysztof Terajkę (archiwum J. Libery).

⁴³ M.in. Ch. Robinson, B. Baczyńska, M. Polańska, *The Origins of Faience in Poland / Pochodzenie fajansu w Polsce*, „Sprawozdania Archeologiczne” 2004, t. 56, s. 79–154.

⁴⁴ J. Libera, *Cmentarzysko szkieletowe z wczesnej epoki brązu*, [w:] *Horodysko...*, *op. cit.*, s. 104–128; także B. Bargiel, *Materiały...*, *op. cit.*, 2006.

⁴⁵ H. Wróbel, *Osadnictwo...*, *op. cit.*, s. 44.

⁴⁶ Zbiory Muzeum Regionalnego w Krasnymstawie.

⁴⁷ J. Libera, *Zabytki...*, *op. cit.*, tabl. II: a, s. 115; także, W. Tarnas, *Kraśniczyna. Dzieje gminy i okolic*. Lublin 2006, ryc. 11.

⁴⁸ H. Wróbel, *Osadnictwo...*, *op. cit.*, ryc. 2: 1.

⁴⁹ M.in. Por. H. Wróbel, *op. cit.*, ryc. 2: 6; także J. Libera, *Znaleziska gromadne siekier krzemiennych z Lubelszczyzny*, „Wiadomości Archeologiczne” 2003 (2002–2003), t. 56, s. 46–47.

⁵⁰ S. Gołub, *Badania...*, *op. cit.*, s. 291, ryc. 5.

⁵¹ W. Tarnas, *Kraśniczyna...*, *op. cit.*, ryc. 5.

z form kształtu półksiężycowatego uzyskane z Kraśniczyna (tabl. III: 1) i Surhowa (tabl. VI: 2). Obecność na obszarze dorzecza Wojsławki bliżej nieokreślonego charakteru osadnictwa tych jednostek potwierdza znaleziona pokawałkowana ceramika zarówno „trzcieniecka”⁵², jak i „łużycka” – m.in. uzyskana zarówno z badań powierzchniowych, jak i prac wykopaliskowych w Horodysku⁵³. Pozostałe analizowane zabytki uformowane na półsurowcu odłupkowym – zgrzebła (tabl. IV: 2, 4) i nóż tylcowy (tabl. IV: 2), należy datować w bardzo szerokim zakresie, od późnoneolitycznej kultury ceramiki sznurowej po późną epokę brązu-wczesną epokę żelaza (kultura łużycka).

Znaleziska luźne w powiązaniu z podobnymi morfologicznie zabytkami uzyskanymi z zespołów zwartych, stanowią ważne źródła dla studiów osadniczych⁵⁴. Jakkolwiek w większości są pozbawione kontekstu archeologicznego, to niewątpliwie stanowią wartościową bazę źródłową, istotną w studiach nad rekonstrukcją procesów osadniczych, niejednokrotnie niedocenianą.

SŁOWA KLUCZOWE:

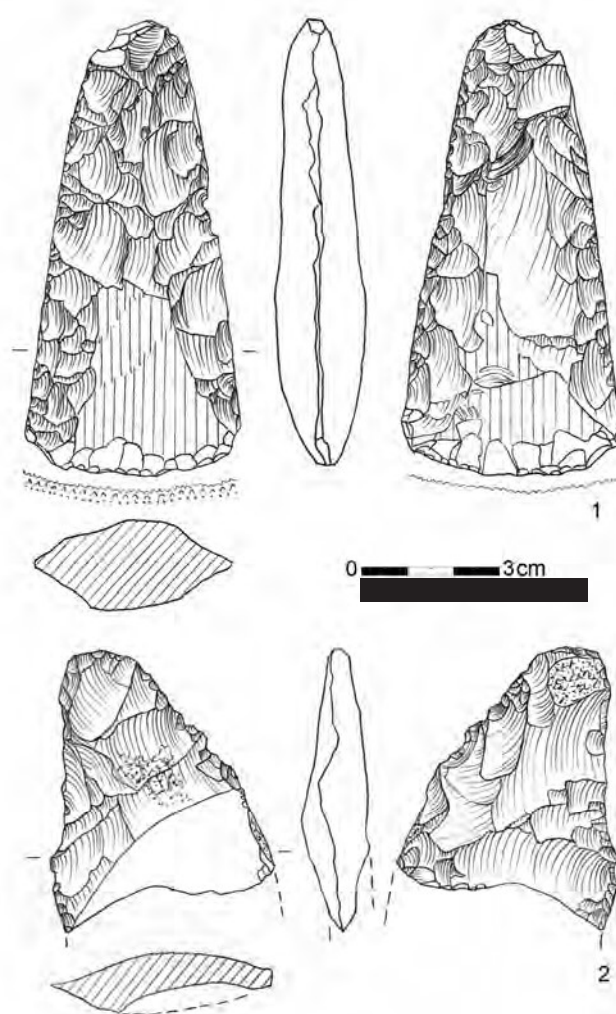
zbiory amatorskie, dorzecze Wojsławki, pradzieje, krzemień

⁵² M.in. *ibidem*, s. 197 i nast.

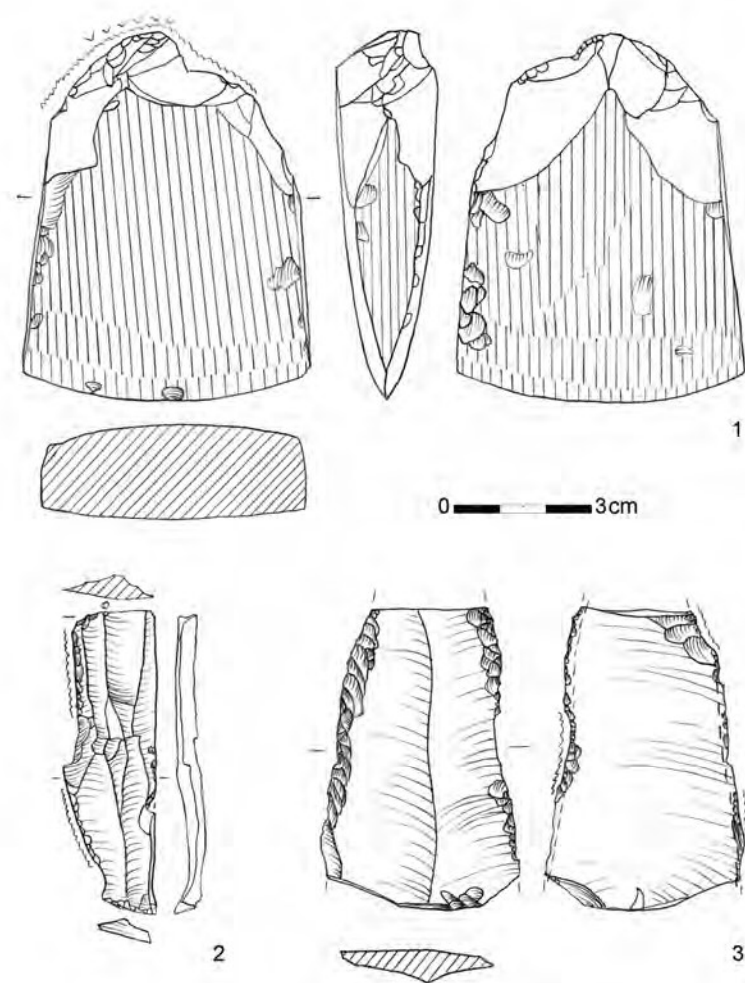
⁵³ S. Gołub, *Badania...*, *op. cit.*, ryc. 3: 3, 4; także T. Mazurek, W. Mazurek, *Ślady osadnictwa kultur trzcienieckiej i łużyckiej*, [w:] *Horodysko...*, *op. cit.*, s. 129–143.

⁵⁴ B. Bargieł, *Badania nad I okresem epoki brązu na Lubelszczyźnie*, [w:] *Schylek neolitu...*, *op. cit.*, s. 103–134. Zabytek niepublikowany ze zbiorów Krzysztofa Terajki.

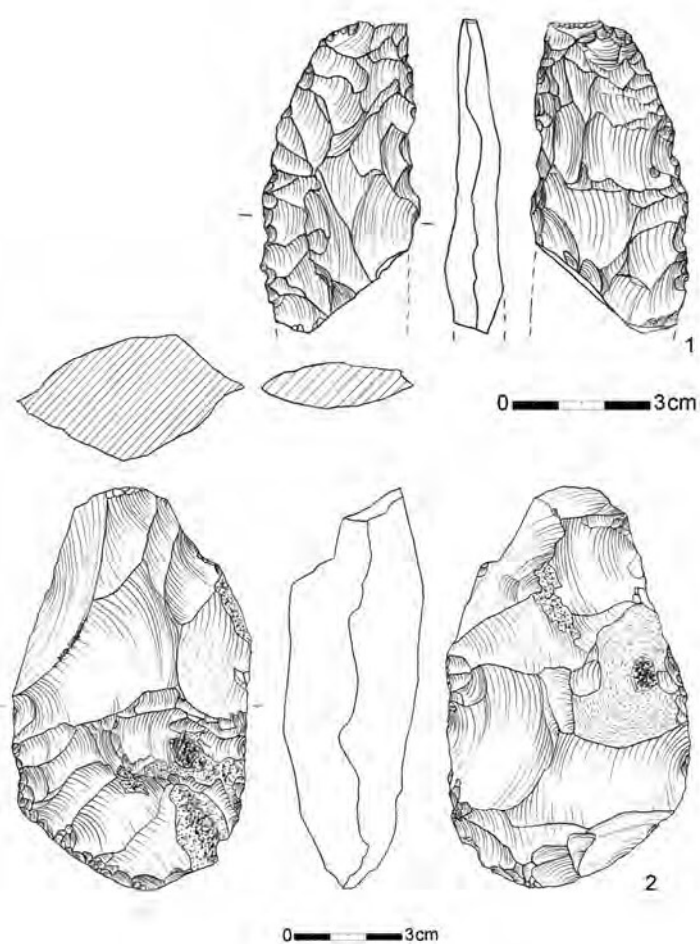
^{Np.} B. Bargieł, *Badania...*, *op. cit.*; A. Bronicki, *Późnoneolityczne...*, *op. cit.*, s. 297–340; B. Bargieł, J. Libera, *Z badań nad produkcją siekier dwuściennych z krzemienia świeciechowskiego i gościeradowskiego*, „Przegląd Archeologiczny” 2002, vol. 50, s. 5–43; J. Libera, J. Sobieraj, *Topory...*, *op. cit.*, s. 411–454.

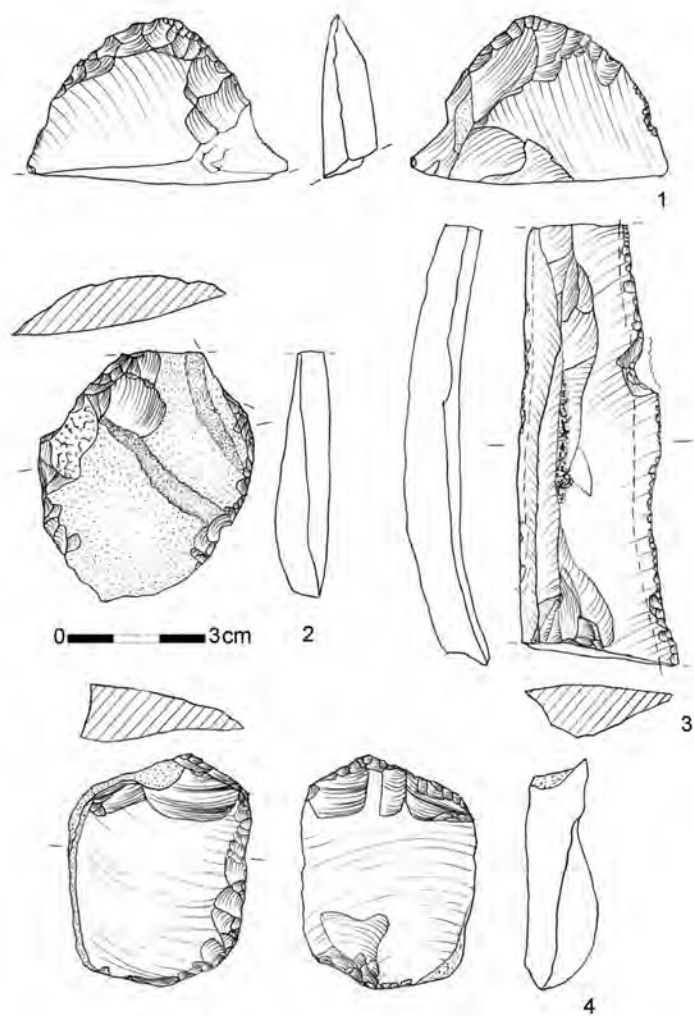
Tablica I. Brzeziny, gm. Kraśniczyn: 1 – siekiera; 2 – nóż sierpowaty. Rys. A. Bronicka;
opracowanie graficzne G. Zabłocki

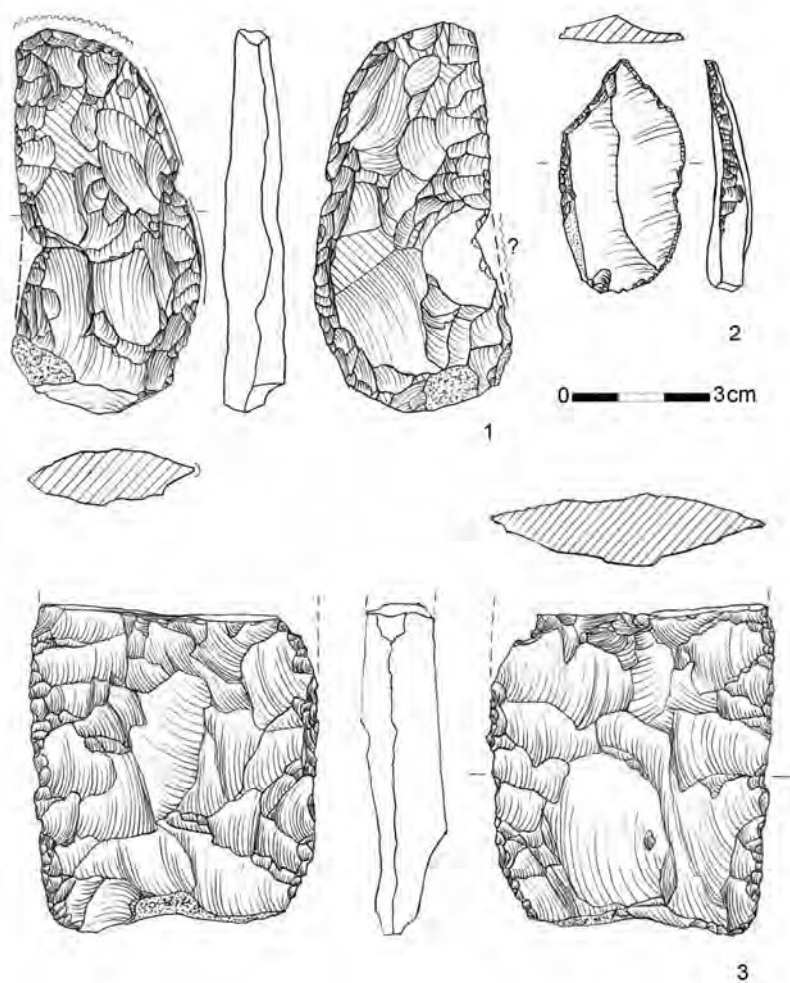
Tablica II. Kraśniczyn, gm. Kraśniczyn: 1 – siekiera; 2 – wiór; 3 – wiórowiec. Rys. A. Bronicka;
opracowanie graficzne G. Zabłocki

Tablica III. Kraśniczyn, gm. Kraśniczyn: 1 – nóż sierpowaty; 2 – półwytwór siekiery.
Rys. A. Bronicka; opracowanie graficzne G. Zabłocki

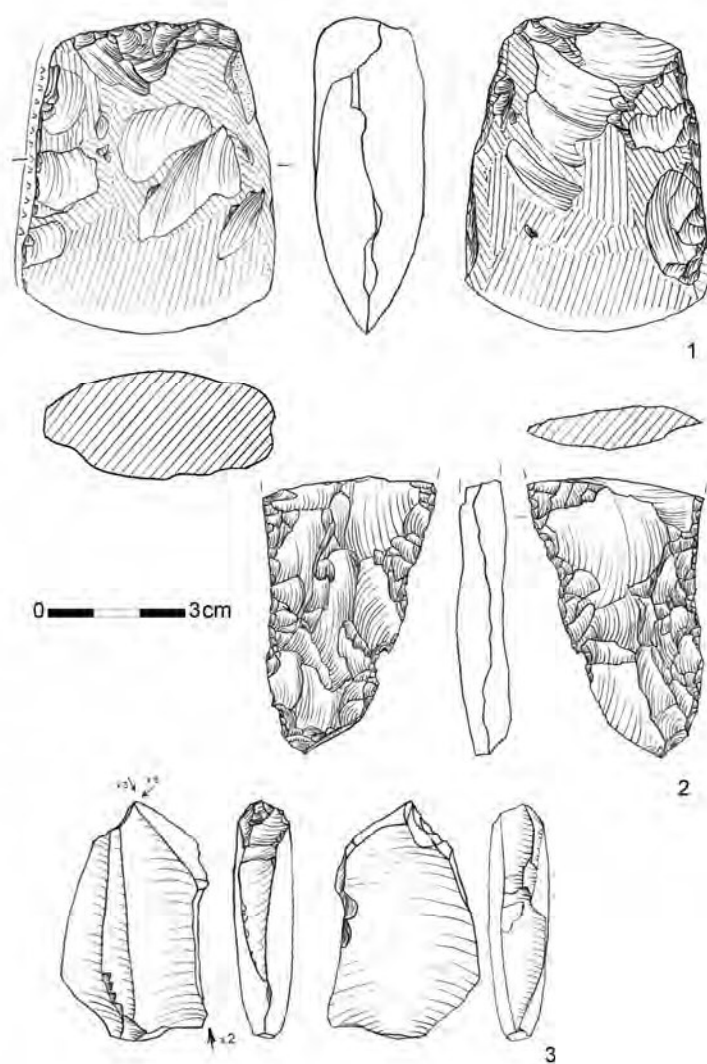

Tablica IV. Kraśniczyn, gm. Kraśniczyn: 1 – nóż tylcowy; 2, 4 – zgrzebło;
3 – wiór mikroretuszowany. Rys. A. Bronicka; opracowanie graficzne G. Zabłocki

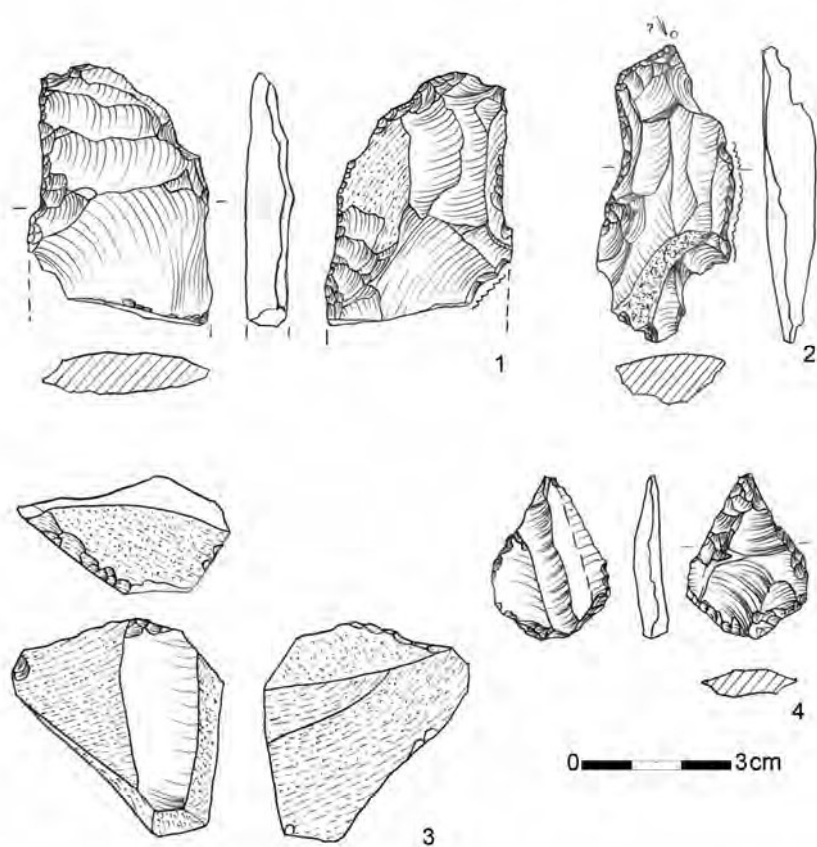

Tablica V. Surhów, gm. Kraśniczyn: 1, 3 – nóż sierpowaty; 2 – przekłuwacz.

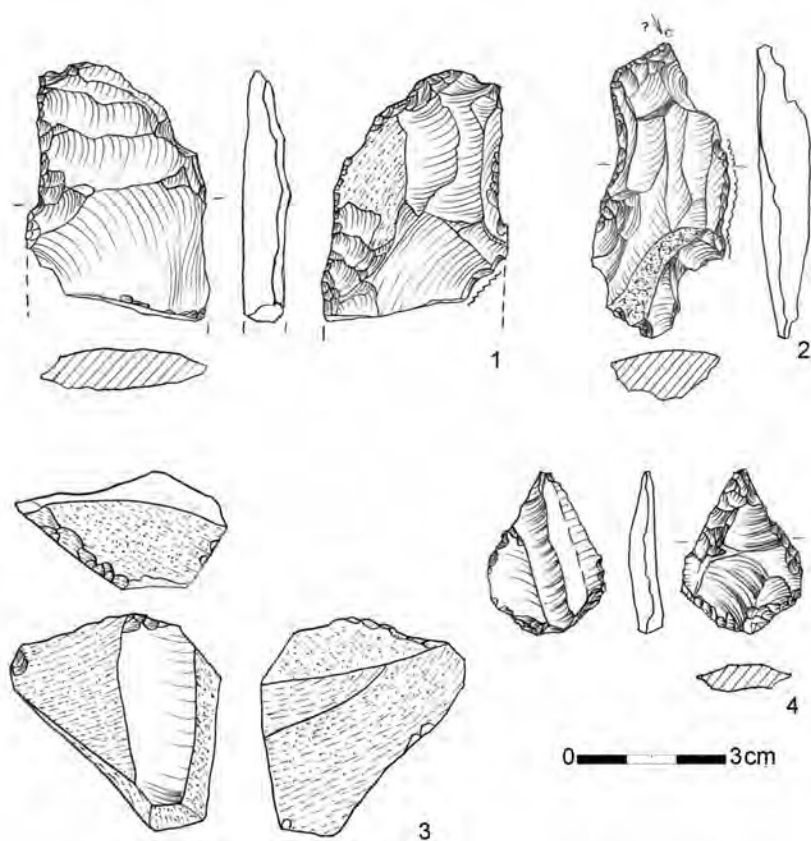
Rys. A. Bronicka; opracowanie graficzne G. Zabłocki

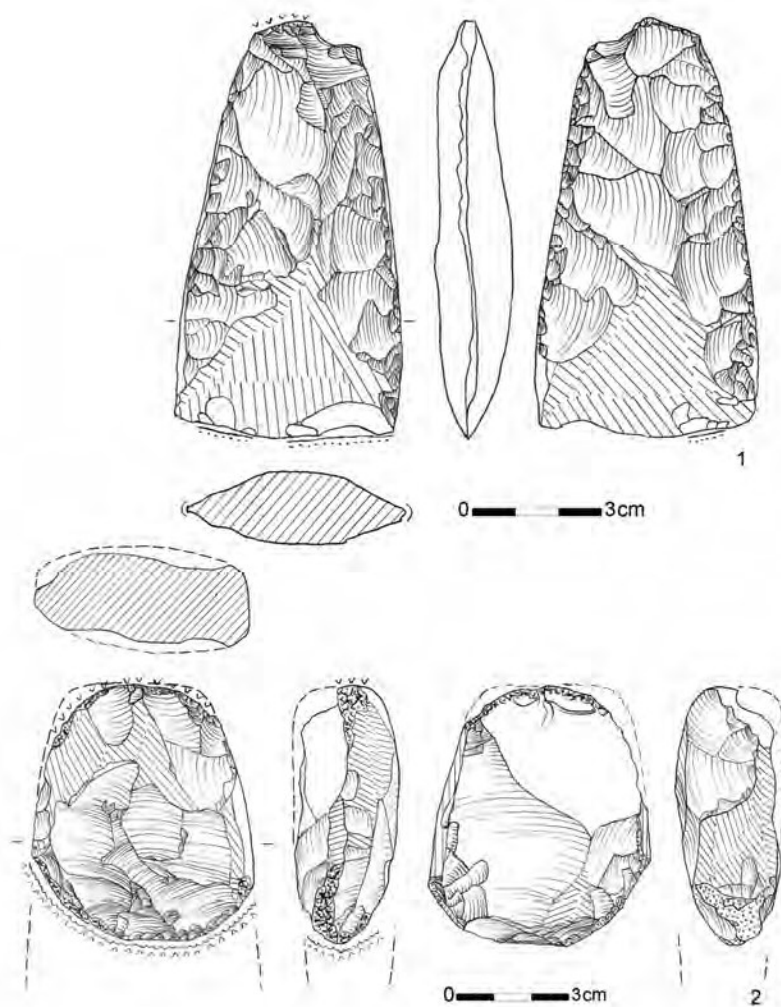
Tablica VI. Surhów-Kolonia, gm. Kraśniczyn: 1 – siekiera; Surhów, gm. Kraśniczyn: 2 – nóż sierpowaty; 3 – rylec. Rys. A. Bronicka; opracowanie graficzne G. Zabłocki

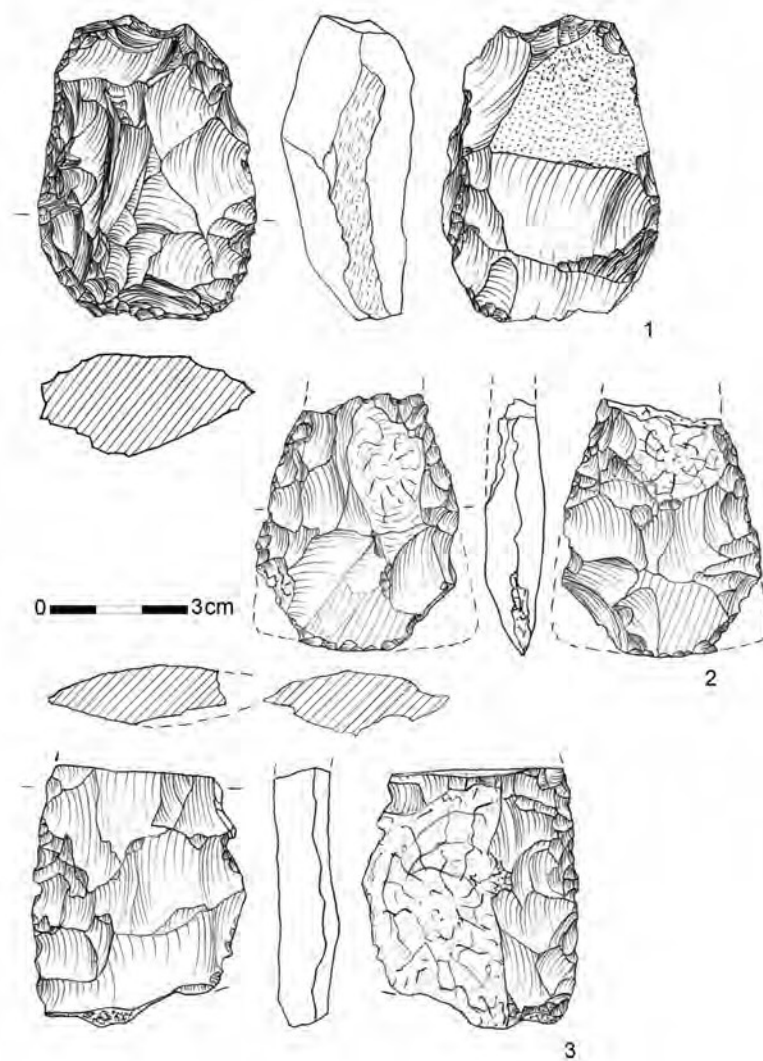
Tablica VII. Surhów-Kolonia, gm. Kraśniczyn: 1 – przekłuwacz; 2 – wiórek mikroretuszowany;
3, 4 – topór; Surhów, gm. Kraśniczyn. Rys. A. Bronicka; opracowanie graficzne G. Zabłocki

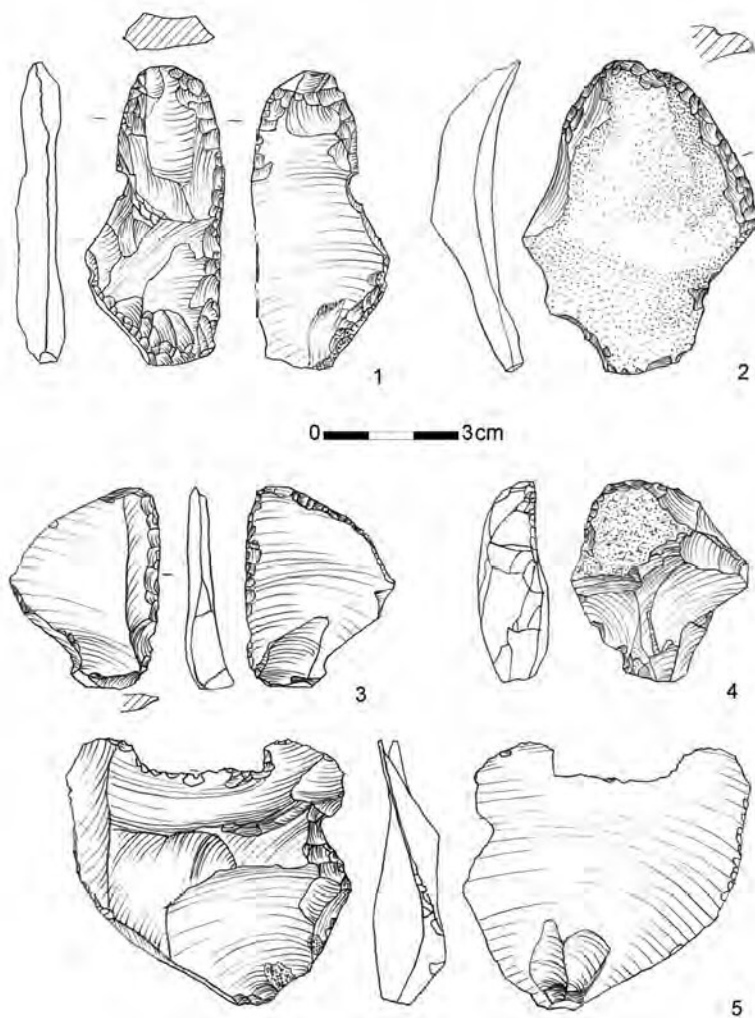
Tablica VIII. Brzeziny, gm. Kraśniczyn: 1 – nóż sierpowaty; Surhów lub Kraśniczyn, gm. Kraśniczyn: 2 – parawiór retuszowany; 3 – rdzeń; 4 – grocik (?). Rys. A. Bronicka; opracowanie graficzne G. Zabłocki

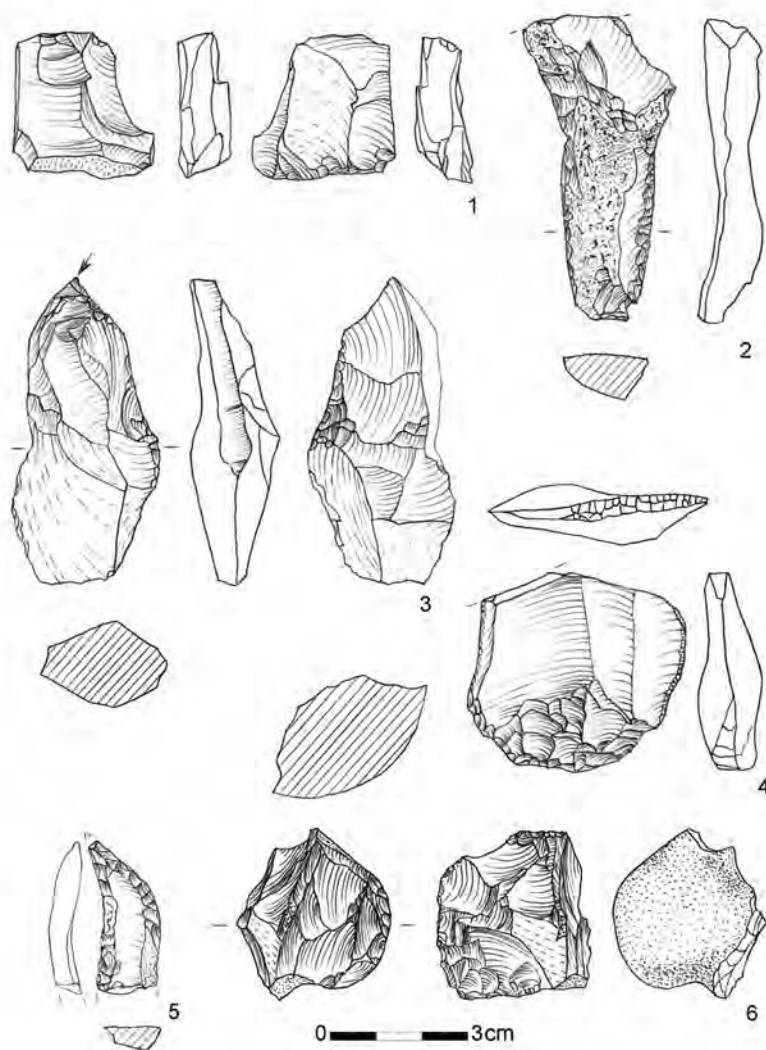
Tablica IX. Małochwiej Duży, gm. Krasnystaw: 1, 2 – siekiera. Rys. A. Bronicka;
opracowanie graficzne G. Zabłocki

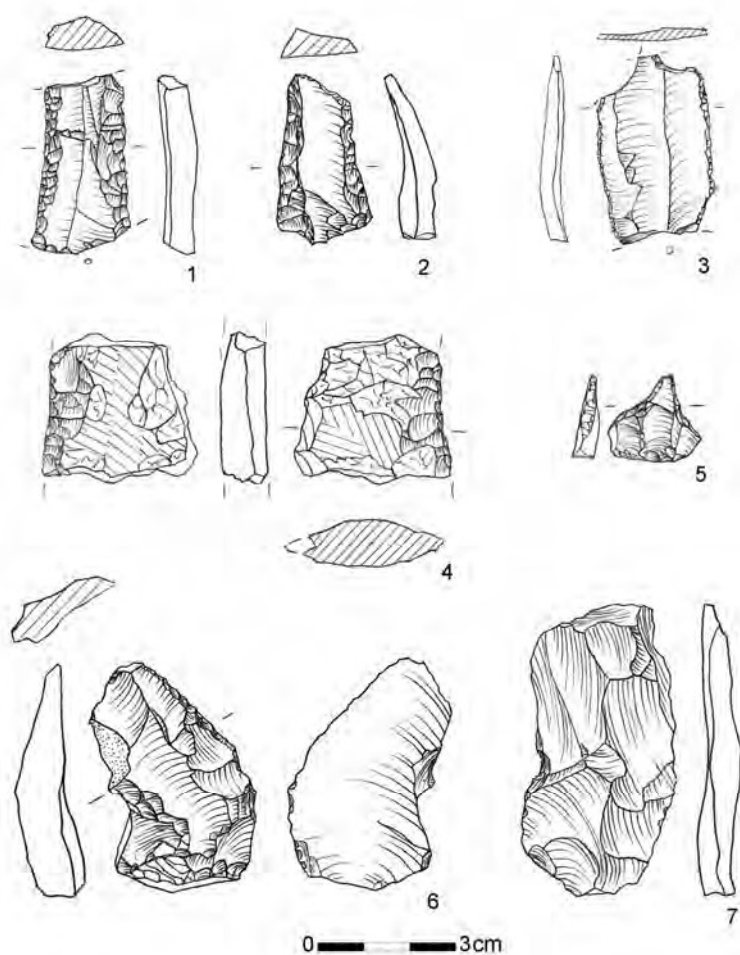
Tablica X. Małochwiej Duży, gm. Krasnystaw: 1 – półwytwór siekiery; 2 – siekiery;
3 – nóż sierpowaty. Rys. A. Bronicka; opracowanie graficzne G. Zabłocki

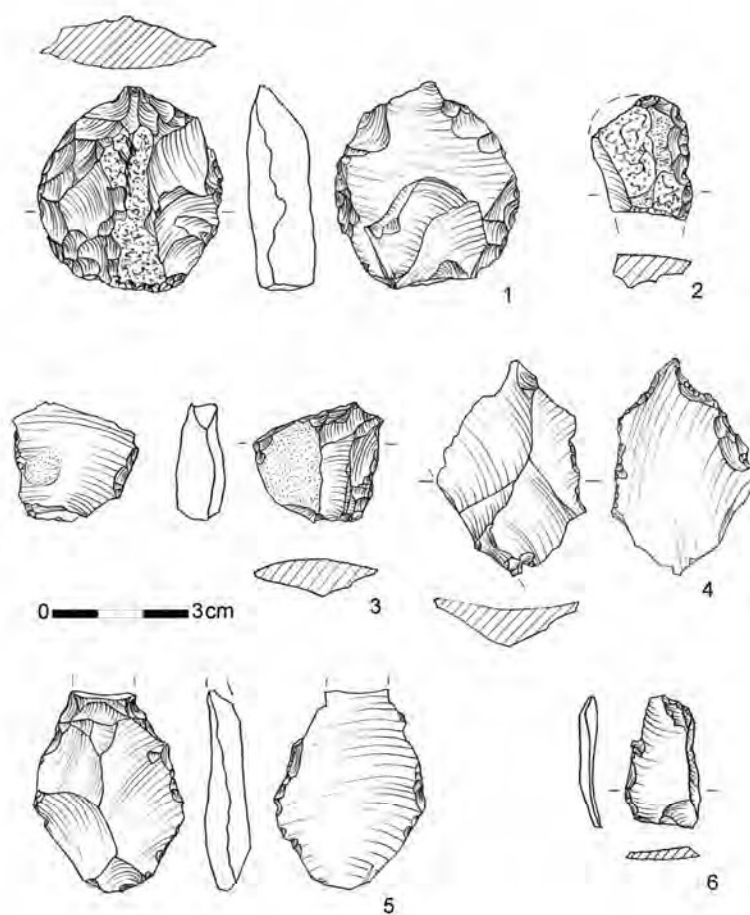
Tablica XI. Małochwiej Duży, gm. Krasnystaw: 1-3 – zgrzebło; 4 – drapacz;
5 – odłupek wewnętrzny. Rys. A. Bronicka; opracowanie graficzne G. Zabłocki

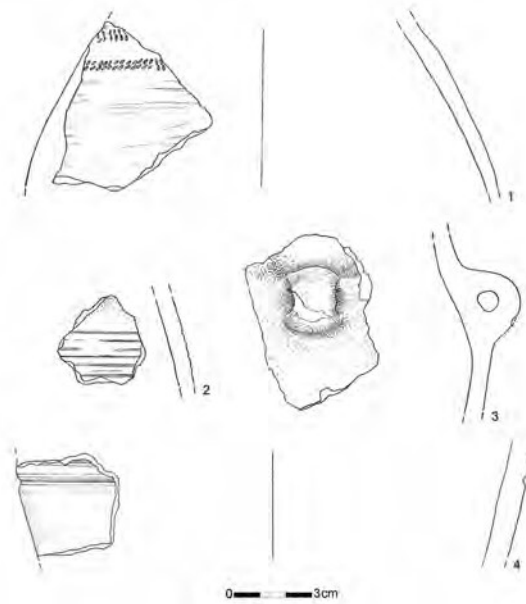
Tablica XII. Małochwiej Duży, gm. Krasnystaw: 1, 6 – rdzeń; 2, 4 – parawiór retuszowany;
3 – rylec; 5 – przekłuwacz. Rys. A. Bronicka; opracowanie graficzne G. Zabłocki

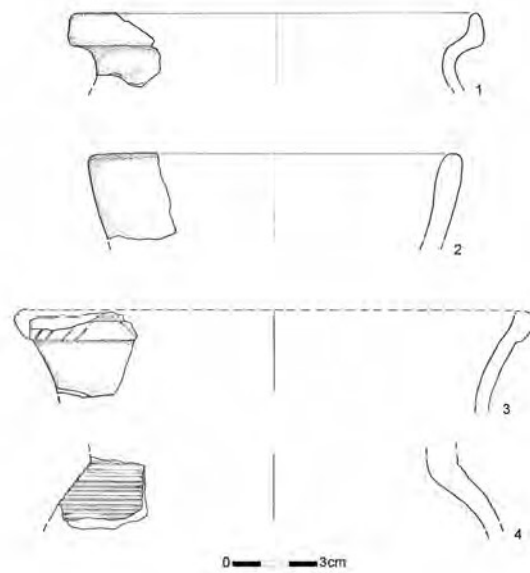
Tablica XIII. Małochwiej Duży, gm. Krasnystaw: 1, 2 – wiórowiec; 3 – wiór mikroretuszowany;
4 – nóż sierpowaty; 5 – przekłuwacz; 6, 7 – odłupek retuszowany. Rys. A. Bronicka;
opracowanie graficzne G. Zabłocki

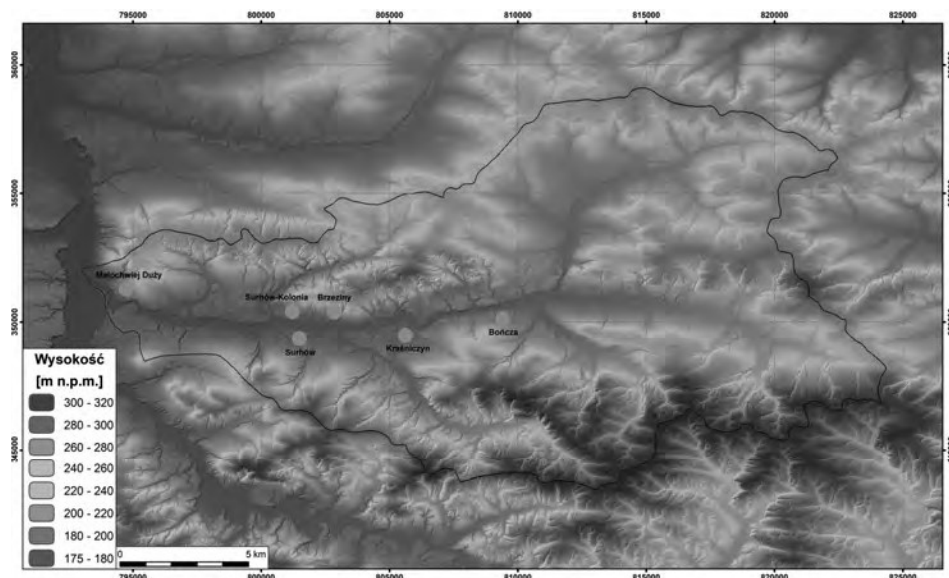
Tablica XIV. Małochwiej Duży, gm. Krasnystaw: 1 – forma nożowata; 2, 3 wiórowiec;
4, 5 – przekłuwacz; 6 – odłupek mikroretuszowany. Rys. A. Bronicka;
opracowanie graficzne G. Zabłocki

Tablica XV. Małochwiej Duży, gm. Krasnystaw: 1–4 – fragment naczynia. A. Bronicka;
opracowanie graficzne G. Zabłocki

Tablica XVI. Małochwiej Duży, gm. Krasnystaw: 1–4 – fragment naczynia. A. Bronicka;
opracowanie graficzne G. Zabłocki

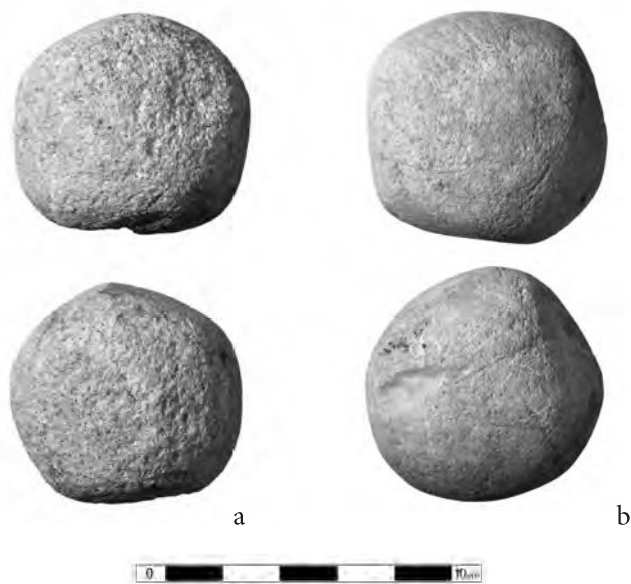
Fot. 1. Lokalizacja analizowanych stanowisk na tle dorzecza Wojsławki (znaczonego czarną linią). Opracowanie G. Zabłocki (na podkładzie mapy udostępnionej przez Piotra Demczuka)

Fot. 2. Bończa, gm. Kraśniczyn: rozcieracz. Fotografia i opracowanie G. Zabłocki

Fot. 3. Surhów-Kolonia, gm. Kraśniczyn: gładzik/tłuczek/narzędzie cyzelerskie (?).
Fotografia i opracowanie G. Zabłocki

Fot. 4. Małochwiej Duży, gm. Krasnystaw: rozcieracze (a, b).
Fotografia i opracowanie G. Zabłocki

Изложение

Новые источники предыстории бассейна Войславки

В исследовании представлены неизвестные археологические источники, собранные во время различных сельскохозяйственных работ за последние 20 лет на территории гмины Красничин (Бонча, Бжезины, Красничин, Сурхув, Сурхув или Красничин) и гмины Красныстав (Малохвей Дужи) – все местности расположены в Красноставском повяте, в бассейне средней и нижней Войславки (рис. 1). В основном это реликвии из кремневых пород, немногочисленные изделия из не кремневых пород и осколки глиняных сосудов. Их сохранность различна, значительный процент от общей коллекции составляют неполные экземпляры с трудно определяемым генезисом их фрагментации. Хронологическая и культурная идентификация основывалась на типологическом и сравнительном анализе. Их хронологический диапазон касается поселений в диапазоне от фазы позднего палеолита (верхняя или убывающая) – Красничин и Сургув (Фотом II: 1, 2; VI: 3; VIII: 5), через неолит – Красничин (Фотом II: 3; IV: 3), Сурхув-Колония (Фотом V: 2; VII: 3) и Малохвей Дужи (Фотом XII: 5; XIII: 1–3; XII: 2; XIV: 2, 3), эпоха бронзы – Бжезины (Фотом I: 1), Красничин (Фотом III: 2; IV: 1, 2, 4; XIV: 1), Сурхув (Фотом V: 3; VI: 1; VII: 1, 4; XV: 1, 2), Малохвей Дужи (Фотом IX: 1, 2; X: 1–3; XI: 1–4; XII: 2; XIV: 2) и Сурхув или Красничин (Фотом VIII: 4), и, возможно, ранний железный век – Красничин (Фотом III: 1) и Сургув (Фотом V: 1; VI: 2). Помимо хронологической классификации, встречаются и менее характерные формы, орудия труда и изделия из негорючих пород (рис. 2–4), так и обломки гончарных сосудов (Фотом XV; XVI).

Такое разнообразие источников может свидетельствовать о мультикультурном характере памятников, но нельзя исключать и смешение материалов, собранных поблизости или даже на значительном расстоянии. Несомненно, имеем дело с источниками, представляющими собой остатки древнего поселения, скорее всего поселений. Гораздо труднее определить природу единичных находок. Несмотря на эти сомнения, эти находки вместе с полученными из соседних территорий, составляют важный источник в исследованиях по реконструкции процессов расселения, часто недооцениваемый.

Ключевые слова:

любительские коллекции, бассейн Войславки, предыстория, кремень

ABSTRACT

NEW SOURCES FOR THE PREHISTORY OF THE WOJSŁAWKA BASIN

The study presents unknown archaeological sources collected during various agricultural works over the last 20 years from the territory of the Kraśniczyn commune (Bończa, Brzeziny, Kraśniczyn, Surhów, Surhów or Kraśniczyn) and the Krasnystaw commune (Małochwiej Duży) – all of which are located in the Krasnystaw district, within the middle and lower Wojsławka basin (Fig. 1). These are mainly relics made of flint rocks, and a few are items made of non-flint rocks and fragmented clay pots. Their state of preservation varies, a significant percentage of the total collection are incomplete specimens with a difficult to define genesis of their fragmentation. The chronological and cultural identification was carried out on the basis of a typological-comparative analysis. Their chronological range concerns the settlement in the range from the late Palaeolithic phase (upper or declining) – Kraśniczyn and Surhów (table II: 1, 2; VI: 3; VIII: 5), through the Neolithic – Kraśniczyn (table II: 3; IV : 3), Surhów-Kolonia (table V: 2; VII: 3) and Małochwia Duży (table XII: 5; XIII: 1–3; XII: 2; XIV: 2, 3), the Bronze Age – Brzeziny (table I: 1), Kraśniczyn (table III: 2; IV: 1, 2, 4; XIV: 1), Surhów (table V: 3; VI: 1; VII: 1, 4; XV: 1, 2), Małochwiej Duży (table IX: 1, 2; X: 1–3; XI: 1–4; XII: 2; XIV: 2) and Surhów or Kraśniczyn (table VIII: 4), and be perhaps the early Iron Age – Kraśniczyn (table III: 1) and Surhów (table V: 1; VI: 2). Apart from the chronological classification, there are also less characteristic forms, both tool cores and products made of non-flint rocks (photos 2–4), as well as fragments of pottery pots (tables XV; XVI).

Such diverse sources may indicate the multicultural nature of the sites, but also mixing materials collected in the vicinity, or even at a considerable distance, cannot be ruled out. Without the possibility of a decision, we are undoubtedly dealing with sources which are the remains of an old settlement. It is much more difficult to determine the nature of single findings. Regardless of these doubts, these findings, in connection with morphologically similar monuments obtained from neighboring compact units, constitute important sources in studies on the reconstruction of settlement processes, which are often underestimated.

KEYWORDS:

amateur collections, Wojsławka basin, prehistory, flint

AUTOR:

dr hab. Jerzy Libera – profesor uczelni, pracownik Instytutu Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.